

Zur Moduslehre
im
Sprachgebrauche des Herodot.

Von

Dr. Louis Schwidop,
ord. Lehrer am Altstädt. Gymnasium zu Königsberg i. Pr.

Wissenschaftliche Beilage zum Programm des Altstädt. Gymnasiums
zu Königsberg i. Pr. Ostern 1876.

1876. Progr. Nr. 13.

Zur Mehrzahl

Zur Mehrzahl der Mitglieder

...

...

Zur Moduslehre im Sprachgebrauche des Herodot.

I. Finalsätze.

Als Finalpartikeln gebraucht Herodot *ἵνα*, *ὄπως*, *ὥς*, die ihre ursprüngliche Bedeutung als relative Adverbia noch häufig hervortreten lassen, und um die Verneinung der Absicht auszudrücken *ἵνα μή*, *ὄπως μή*, *ὥς μή*, seltener *μή* allein. Mit *ὄπως* und *ὥς* verbindet sich *ἄν* zu *ὄπως ἄν* und *ὥς ἄν*, um zu bezeichnen, dass die Erfüllung der Absicht von dem Eintreten besonderer Umstände abhängig gemacht wird. Diese genannten Finalpartikeln finden sich nun theils in absoluten finalen Nebensätzen, theils in Abhängigkeit von gewissen Klassen von Verbis.

Die über die Folge der Modi in absoluten Finalsätzen geltende Hauptregel, dass nach Haupttemporibus und Imperativen der Conjunctiv, nach historischen Temporibus der Optativ eintrete, bestätigt sich bei Herodot im ersten Theile fast immer, während von dem zweiten sich nicht wenige Ausnahmen finden.

Wir betrachten zunächst die Sätze mit *ἵνα*. Nach einem Präsens des Hauptsatzes folgt der Conjunctiv: I, 136*) *τοῦδε δὲ εἵνεκα τοῦτο οὕτω ποιεῖται, ἵνα . . . μηδεμίαν ἄσσην τῷ παιρὶ προσβάλλῃ*. I, 159 *καὶ κελεύω, ἵνα γε ἀσεβήσαντες θᾶσσον ἀπόλησθε*. I, 193 *τὸν καρπὸν περιδέουσι . . . ἵνα πεπαίγη τέ σφι . . . καὶ μὴ ἀπορρέῃ ὁ καρπὸς τοῦ φοίνικος*. II, 37 *ξυρῶνται . . . ἵνα μήτε φθεῖο μήτε ἄλλο μυσαρὸν μηδὲν ἐγγίγηται σφι*. II, 89 *τοῦτο δὲ ποιῶσι οὕτω τοῦδε εἵνεκεν, ἵνα μή σφι οἱ ιαριχενιαὶ μίσγωνται τῆσι γυναιξί*. III, 16 *καὶ διὰ ταῦτα ιαριχένουσι, ἵνα μὴ . . . καταβρωθῇ*. III, 72 *οἱ δ' ἀληθίζονται ἵνα τῇ ἀληθείῃ ἐπισπάσωνται κέρδος καὶ ἡ μὲλλον σφι ἐπιτρέπηται*. III, 134 *ἐπ' ἀμφοτέρω δέ τοι φέροι ταῦτα ποίειν, καὶ ἵνα σφέων Πέρσαι ἐπισιέωνται ἄνδρα εἶναι τὸν προεσιεῶτα, καὶ ἵνα τριβῶνται πολέμῳ μηδὲ σχολὴν ἀγοντες ἐπιβουλεύσοί τοι*. IV, 104 *ἐπίκουρον δὲ τῶν γυναικῶν τὴν μῆξιν ποιῶνται, ἵνα κασίγνητοί τε ἀλλήλων ἔωσι καὶ οἰζήιοι ἐόντες πάντες μήτε φθόνῳ μήτε ἐχθραὶ χρέωνται ἐς ἀλλήλους*. V, 19 *ἐγὼ ὦν σευ χρηῖζω μηδὲν νεοχμῶσαι κατ' ἀνδρας τούτους, ἵνα μὴ ἐξεργάσῃ ἡμέας*. VII, 8 (β) *μέλλω ζεύξας τὸν Ἑλλήστοριον ἔλᾶν σιρατὸν . . . ἵνα Ἀθηναίους τιμωρήσωμαι*. VII, 8 (δ) *ἵνα δὲ μὴ ἰδιο-*

*) Die Citate sind der Ausgabe: „Herodoti historiae. Rec. Henr. Stein. Tom. I—II. Berol., 869—71“ entnommen.

βουλεύειν ὑμῖν δοκέω, τίδημι τὸ προῆγμα ἐς μέσον. VII, 11 ἀλλὰ ποίειν ἢ παθεῖν προέεται ἀγών, ἵνα . . . . γένηται. *ibid.* καλὸν ὦν . . τιμωρέειν ἤδη γίνεται, ἵνα καὶ τὸ δεινὸν τὸ πείσομαι τοῦτο μάθω. VII, 172 δεῖ φυλάσσεσθαι . . . , ἵνα Θεσσαλίη τε καὶ ἡ σύμπασα ἢ Ἑλλάς ἐν σκέπη τοῦ πολέμου. IX, 16 μνημόσνά τοι . . . καταλιπέσθαι θέλω, ἵνα καὶ προειδῶς αὐτὸς περὶ σποντοῦ βουλεύεσθαι ἔχῃς τὰ συμφέροντα. I, 27 νησιώτας δὲ τί δοκέεις εὐχεσθαι ἄλλο ἢ . . . . λαβεῖν ἀρούμενοι Ἀρθοὺς ἐν Θαλάσση, ἵνα . . . . ἴσονται σε. III, 134 οἶκος δὲ ἐστὶ ἀνδρα . . . . φαίνεσθαί τι ἀποδεικνύμενον, ἵνα καὶ Πέρσαι ἐκμάθωσι. III, 148 ἄμεινον εἶναι εἶρη τῇ Σπάρτῃ τὸν ξείνον τὸν Σάμιον ἀπαλλάσσεσθαι ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἵνα μὴ ἀναπίσῃ . . . Auch nach einem historischen Praesens steht der Coniunctiv: I, 117 οὐ τράπεται ἐπὶ ψευδέα ὁδόν, ἵνα μὴ ἐλεγχόμενος ἀλλοίχηται. III, 53 ἵνα μὴ σφι Περσῶνδρος ἐς τὴν χώραν ἀπίκηται, κτείνουσι τὸν νεηρίσκον. III, 14 ἵνα εὐπεισιτέρως κατέσχη τὰ ἐν τῇ Σάμῳ προῆγματα, κατακτείνει τοὺς δεσμοῦτας πάντας. Ebenso nach einem Imperativ Praesentis: II, 114 ἀπάγετε παρ' ἐμέ, ἵνα εἰδέω ὅ τι κοιτὲ καὶ λέξει. III, 140 ὅμως δὲ αὐτὸν παράγετε ἔσω, ἵνα εἰδέω τί θέλων λέγει ταῦτα. V, 24 ἀπικνέο μοι πάντως, ἵνα τοι αὐτὰ ὑπερθέωμαι. V, 40 καὶ μὴ ἀντίβαινε τοῦτοισι, ἵνα μὴ τι ἀλλοῖον περὶ σεῦ Σπαρτιῶται βουλεύσονται. VI, 5 στρατηλάτες ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, ἵνα λόγος τέ σε ἔχη πρὸς ἀνθρώπων ἀγαθός, καὶ τις ὑστερον φυλάσσηται . . . und nach einem Imperativ Aoristi: IV, 97 ἐπιφάνηθί μοι πάντως, ἵνα σε ἀντὶ χρηστῆς συμβουλῆς χρηστοῖσι ἔργοισι ἀμείψωμαι. V, 23 σύ νυν τοῦτον τὸν ἀνδρα παῦσον ταῦτα ποιῶντα, ἵνα μὴ οἰκνῶ πολέμῳ συνέχη. V, 106 νῦν ὦν ὡς τάχος ἄπες με πορευθῆναι ἐς Ἰωνίην, ἵνα τοι κενά τε πάντα κατακτίσω ἐς τὸντι καὶ . . . παραδῶ. VII, 38 ἵνα παράλυσον τῆς στρατῆς τὸν προσβύτιον, ἵνα αὐτοῦ τε ἐμεῦ καὶ τῶν χρημάτων ἢ μελεθῶνός. IX, 116 τοῦτον μοι δὸς τὸν οἶκον, ἵνα καὶ τις μάθῃ . . . . Ferner nach einem Perfectum: III, 108 ταῦτα μὲν πάντα πολύγωνα πεποίηκε, ἵνα μὴ ἐπιλίπη κατεσθιόμενα. IX, 45 οὕτω ἔργον παράβολον ἔργασμαι . . . . , ἵνα μὴ ἐπιπέσωσι ὑμῖν ἑξαίφνης οἱ βάρβαροι und nach einem Futurum: I, 32 εἰ δὲ δὴ ἐθελήσει τοῦτερον τῶν ἐτέον μὴρὶ μακρότερον γίνεσθαι, ἵνα δὴ αἰ ὥραι συμβαίνωσι . . . . III, 159 ὡς δ' ἔξουσι γυναῖκας οἱ Βαβυλώνιοι ἵνα σφι γενεὴ ὑπογίγηται, τάδε Λαρεῖος προῖδων ἐποίησε. VII, 29 ἀποπλήσω . . . . , ἵνα μὴ τοι ἐπιδέεες ἔωσι αἰ τετρακόσσιαι μυριάδες ἐπὶ χιλιάδων, ἀλλὰ ἢ τοι ἀπαρτιλογίη . . . Nur an einer Stelle folgt auf das Praesens der Optativ: II, 93 τῆς αὐτῆς ἀνιέχονται, ἐγχρημτιόμενοι καὶ ψαύοντες ὡς μάλιστα, ἵνα δὴ μὴ ἀμάρτοιεν τῆς ὁδοῦ διὰ τὸν ὄσον.

Sehr schwankend sind dagegen die Modi nach vorausgehenden historischen Temporibus. Auf einen vorhergehenden Aorist folgt der Optativ: IV, 201 κατέρρηξαν δὲ τοῦδε εἵνεκα τὴν ἐποίησαν γέφυραν, ἵνα ἐμπεδορζέοιεν. VI, 36 ἀπειρίχισ τὸν ἰσθμὸν . . . . , ἵνα μὴ ἔχοιεν σφέας οἱ Ἀψίνδιοι δηλέεσθαι. VII, 239 ἐπέτηξε τὸν κηρὸν ἐπὶ τὰ γράμματα, ἵνα φερόμενον κειρὸν τὸ δελτίον μηδὲν προῆγμα παρέχοι. VIII, 24 ἔθαψε, φυλλάδα τε ἐπιβαλὼν καὶ γῆν ἐπαμηγάμενος, ἵνα μὴ ὀφθείησαν ὑπὸ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ. IX, 74 βαλέσκετο, ἵνα δὴ μιν οἱ πολέμιοι . . . μετακινήσαι μὴ δυναίαιτο. IX, 104 ἐτάχθησαν . . . . οἱ Μιλήσιοι τοῦτον τε εἵνεκεν καὶ ἵνα μὴ . . . ποίεοιεν. III, 48 τροχιά σησάμον τε καὶ μέλιτος ἐποίησαντο νόμον φέρεσθαι, ἵνα . . . . ἔχοιεν τροφήν. VI, 42 συνθήκας σφίσι αὐτοῖσι τοὺς Ἴωνας ἠνάγκασε ποίεσθαι, ἵνα δοσίδικοι εἶεν καὶ μὴ ἀλλήλους φερόιεν τε καὶ ἄγοιεν. VII, 25 ἐπιτάξας . . . . καταβάλλειν, ἵνα μὴ λιμῆναι ἢ στρατιῇ. I, 82 συνέβησαν . . . τὸ δὲ πλήθος τοῦ στρατοῦ ἀπαλλάσσεσθαι ἐκάτερον ἐς τὴν ἑαυτοῦ μηδὲ παραμένειν ἀγωνιζομένων, τῶνδε εἵνεκεν ἵνα μὴ . . . ἐπαμύνοιεν, sehr häufig aber auch der Coniunctiv: I, 29 ἀπεδήμησε εἶτα δέκα . . . . ἵνα δὴ μὴ τινα τῶν νόμων ἀναγκασθῆ ἴδωσι τῶν ἔθετο. III, 150 ἀπέπνιξαν δὲ αὐτὰς, ἵνα μὴ σφρων τὸν σῖτον ἀναισιμώσωσι. IV, 135 κατέλιπε δὲ τοὺς

τε ὄρους καὶ τοὺς ἀσθενείας τῆς στρατιῆς τῶνδε εἵνεκεν, ἵνα οἱ μὲν ὄνοι βοήν παρέχονται. V, 87 μετέβαλον ὦν ἐς τὸν λίνον κισθῶνα, ἵνα δὴ περόνησι μὴ χρέωνται. V, 91 τόνδε τε Ἰππίην μετεπεμψάμεθα καὶ ἡμέας ἀπὸ τῶν πολλίων, ἵνα . . . ἀποδῶμεν τὰ καὶ ἀπειλούμεθα. V, 109 ἡμέας δὲ ἀπέπεμψε τὸ κοινὸν τῶν Ἰώνων φυλάξοντας τὴν θάλασσαν, ἀλλ' οὐκ ἵνα . . . Πέρσῃσι προσφρωόμεθα. VII, 8 (α) διὸ ἡμέας τῶν ἐγὼ συνέλεξα, ἵνα τὸ νοέω πρήσσειν ὑπερθέωμαι ὑμῖν. VII, 36 ἐξέγνυσαν δὲ ἄθε' πεντηκοντέρους καὶ τριήρεας συνθέντες . . . ἵνα ἀναχωρήσῃ τὸν τόνον τῶν ὀπλων. *ibid.* διέκπλοον δὲ ὑπόφρασιν κατέλιπον . . . ἵνα καὶ ἐς τὸν Πόντον ἔχη ὁ βουλόμενος πλέειν. *ibid.* φραγμὸν παρείρυσαν ἐνθεν καὶ ἐνθεν, ἵνα μὴ φοβέηται τὰ ὑποζύγια. VII, 37 οἱ τῆς ὀρχίης εἵνεκεν ἐποιήθησαν, ἵνα μὴ πίμπληται τὰ στόματα τοῦ ὄργματος. VII, 206 τούτους . . . ἀπέπεμψαν Σπαρτιῆται, ἵνα τούτους ὀρέοντες οἱ ἄλλοι σύμμαχοι στρατεύονται μὴδὲ καὶ οὔτοι μηδίσωσι. VIII, 40 τῶνδε δὲ εἵνεκα προσεδέηθησαν αὐτῶν σχεῖν πρὸς Σαλαμίνα Ἀθηναῖοι, ἵνα αὐτοὶ παῖδας τε καὶ γυναῖκας ὑπεξαγάγῃται ἐκ τῆς Ἀττικῆς, πρὸς δὲ καὶ βουλεύσονται. VIII, 90 καὶ σφρων ἐκέλευσε τὰς κεφαλὰς ἀποταμεῖν, ἵνα μὴ . . . διαβάλλωσι, oder indem der Finalsatz voransteht: I, 122 ἵνα θειοτέρως δοξῇ τοῖσι Πέρσῃσι περιεῖναί σφι ὁ παῖς, κατέβαλον γάιν. III, 31 ἵνα τε μὴ αὐτοὶ ἀπόλωνται τὸν νόμον περισιέλλοντες, παρεξέηρον ἄλλον νόμον. V, 68 ἵνα δὴ μὴ αἱ αὐτὰ ἔωσι . . . , μετέβαλε ἐς ἄλλα οὐνόματα. V, 69 ἵνα μὴ σφίσι αἱ αὐτὰ ἔωσι φυλαὶ καὶ ἴωσι, . . . ἐμμήσαιο. VI, 30 καὶ ἵνα μὴ διαφρῶν αὐτὶς μέγας παρὰ βασιλείᾳ γένηται, . . . ἀνσειαύρωσαν, oder nach einem Infinitiv Aoristi: III, 9 λέγεται τὸν βασιλέα τῶν Ἀραβίων . . . ὀρύξασθαι, ἵνα δεκόμενοι τὸ ἔδωκ σῶζωσι. III, 66 ἀλλ' ἠπιστέατο ἐπὶ διαβολῇ εἰπεῖν Καμβύσει . . . , ἵνα οἱ ἐκπολεμωθῇ πᾶν τὸ Περσικόν. III, 137 κατὰ δὲ τοῦτό μοι δοκέει σπεῦσαι τὸν γάμον τοῦτον τελέσας χορήματα μεγάλα Δημοκλήδης, ἵνα φανῇ . . . Auch nach dem Imperfectum im Hauptsatze schwanken Optativ und Coniunctiv. Der Optativ findet sich: I, 185 κατὰ τοῦτο δὲ ἐργάζετο τῆς χώρας . . . , ἵνα μὴ ἐπιμισγόμενοι οἱ Μῆδοι ἐκμανθάνοιεν αὐτῆς τὰ πρήγματα. I, 186 τὰ ξύλα ταῦτα ἀπαιρέεσκον τοῖδε εἵνεκα, ἵνα μὴ διαφοιτέοντες τὰς νύκτας κλέπτιον παρ' ἀλλήλων. III, 1 ἐνήγε τῇ συμβουλῇ κελύων αἰτίειν τὸν Καμβύσει Ἀμασιν θυγατέρα, ἵνα ἢ δοὺς ἀνῴτω ἢ μὴ δοὺς Καμβύσῃ ἀπέχθοιτο. III, 43 τοῦδε δὲ εἵνεκεν ταῦτα ἐποίησε, ἵνα μὴ . . . αὐτὸς ἀλγήσειε. III, 135 ἀλλὰ τὰ μὲν ἐωντοῦ κατὰ χώραν ἔφη καταλείψειν, ἵνα ὀπίσω σφέα ἀπελθῶν ἔχοι, (einige gute Hdschr. [A B C d]: ἔχη). IV, 130 ἵνα παραμένοιεν τε . . . καὶ παραμένοντες ἀνῴατο τῶν πάντων ἐπιδέεες ἔοντες, ἐποίηεν τοιάδε. IV, 158 καὶ τὸν κάλλιστον τῶν χώρων ἵνα διεξιόντες οἱ Ἕλληνες μὴ ἴδοιεν, . . . νικτὸς παρήγον. V, 118 τοῦτον τοῦ ἀνδρὸς ἢ γνώμη ἔφερε διαβάνας τὸν Μαϊάνδρον τοὺς Κᾶρας . . . οὕτω συμβάλλειν, ἵνα . . . γινόιατο εἰ ἀμείνονες τῆς φύσιος. VIII, 7 περιέπεμπον . . . ἐς τὸν Εὐριπον, ἵνα δὴ περιλάβοιεν . . . IX, 57 ἀνέμενε δὲ τοῦδε εἵνεκα, ἵνα . . . βοηθῆοι ὀπίσω παρ' ἐκείνου. Hierhin rechne ich auch I, 94 (λέγουσι) τὴν μὲν ἑτέραν τῶν ἡμερῶν παίζεσθαι [πᾶσαν, ἵνα δὴ μὴ ζητέοιεν σία, wo παίζεσθαι der Infinitiv Imperfecti ist, ebenso wie προδεικνύει II, 139 (ἔλεγον) λέγειν αὐτὸν ὡς πρόφρασιν οἱ δοκέοι ταύτην τοὺς θεοὺς προδεικνύειν, ἵνα ἀσεβήσας περὶ τὰ ἴσα κακὸν τι . . . λάβοι. Dagegen schliesst sich an einen Infinitiv Imperfecti der Coniunctiv: VII, 149 (λέγουσι τὴν βουλὴν) σπουδῆν δὲ ἔχειν σπονδὰς γενέσθαι τριηκοντοετίδας . . . , ἵνα δὴ σφι οἱ παῖδες ἀνδρωθῶσι ἐν τούτοις τοῖσι ἔτεσι. VII, 150 ταῦτα ἀκούσαντας Ἀργεῖους λέγεται . . . μεταπέειν, ἵνα ἐπὶ προφάσιος ἡσυχίην ἄρωσι, ebenso an ein Participium Imperfecti: I, 116 μόγις δὲ δὴ τότε ἀνερχοίς εἶπε, θέλων ἐκπέμψαι τὸν Ἀριεμβάρσα, ἵνα τὸν βουκόλον μόνον λαβῶν βασιανίσῃ, VII, 221 μαρτύριον δέ μοι . . . γέροντε, οὗ καὶ τὸν μάντιν . . . φανερός ἐστι Λεωνίδης ἀποπέμπτων, ἵνα μὴ συναπόληται σφι. Auch sonst folgt auf das Imperfectum nicht selten der

Conjunctiv: VII, 8 *σύλλογον . . . . . ἐποιέετο, ἵνα γνώμας τε πύθῃται σφῶν καὶ αὐτὸς ἐν πᾶσι εἴπῃ τὰ θέλει*. VII, 131 *τὸ γὰρ δὴ ὄρος τὸ Μακεδονικὸν ἔκειρε τῆς στρατιῆς τριημορίας, ἵνα κατῆ διεξίῃ . . .*. VII, 168 *ἐποίηεν ὧν ἐπίτηδες, ἵνα ἔχῃσι πρὸς τὸν Πέρσῃν λέγειν τοιαύδε*. VIII, 22 *ταῦτα ἔγραψε . . . , ἵνα ἢ λαθόντα τὰ γράμματα βασιλέα Ἴωνας ποιήσῃ μειαβαλεῖν . . . , ἢ . . . ἀπίστους ποιήσῃ τοὺς Ἴωνας καὶ τῶν ναυμαχιῶν αὐτοὺς ἀπόσχῃ*. VIII, 76 *ἀπεβίβαζον τῶν Περσέων τῶνδε εἵνεκεν . . . , ἵνα τοὺς μὲν περιποιέωσι τοὺς δὲ διαφθείρωσι*. VIII, 97 *γαύλους τε Φοινικηίους συνέδεε, ἵνα ἀντὶ τε σχεδῆς ἔωσι καὶ κείχου, IX, 99 ἐποίηεν δὲ τοῦτου εἵνεκεν*), ἵνα ἐκτὸς τοῦ στρατοπέδου ἔωσι, namentlich, wenn neben dem Imperfectum ein Infinitiv oder Participium Präsens steht: III, 138 ἵνα δὲ μὴ συναράξῃ τὴν Ἑλλάδα, ... ἀποχρᾶν οἱ ἔφη, IV, 120 (ἐβουλεύοντο) πρῶτα μὲν νῦν ὑπάγειν σφέας . . . . ἵνα καὶ τοῦτους ἐκπολεμώσωσι. V, 85 ἐπειρῶντο ἐκ τῶν βάρθρων ἕξανασπᾶν, ἵνα σφέα ἀνακομίσωσιν. VI, 100 προσεδέετό τε ἀπαλλάσσεσθαι σφῶν ἐς τὴν ὑφείρην, ἵνα μὴ προσαπόλωνται. II, 133 ταῦτα δὲ ἐμνησαντὶο θέλων τὸ μανιήιον ψευδόμενον ἀποδέξαι, ἵνα οἱ δυνάδεκα εἴσα ἀντὶ ἕξ ἐτέων γένηται, VIII, 109 ταῦτα ἔλεγε ἀποθήκην μέλλων ποιήσεσθαι ἐς τὸν Πέρσῃν, ἵνα . . . . ἔξῃ ἀποστρωφῆν. Auf ein Plusquamperfectum folgt einmal ein Optativ: VII, 87 ὕστεροι εἰσιτάχαιο, ἵνα μὴ φοβέουτο τὸ ἵππικόν und einmal der Conjunctiv: I, 80 αὐτοῦ δὴ ὧν τοῦτου εἵνεκεν ἐσεσόμισιο, ἵνα τῷ Κροίσῳ ἀχρησιον ἦ τὸ ἵππικόν.*

An einigen Stellen wechseln sogar Conjunctiv und Optativ. So stehen nach einem Perfectum der Optativ und Conjunctiv nebeneinander: I, 196 *ἄλλο δὲ τι ἐξευρήκασι νεωστὶ γενέσθαι, ἵνα μὴ ἀδικοῖεν αὐτὰς μηδ' εἰς εἰέραν πόλιν ἄγωνται*, wo Stein den ganzen Finalsatz entfernen will. Nach einem Aorist folgen Conjunctiv und Optativ: IV, 139 *ἔδοξέ σφι . . . λῦειν δὲ ὅσον τῷ ξενίᾳ ἐξικνεῖται, ἵνα καὶ ποιέειν τι δοκῶσι ποιέοντες μηδὲν καὶ οἱ Σκύθαι μὴ πειρώσαιο βιώμενοι καὶ βουλόμενοι διαβῆναι τὸν Ἰστρον*, IX, 51 *ἐβουλεύσαντο μειναναστῆναι, ἵνα καὶ ὕδατι ἔχῃσι χρᾶσθαι ἀφθόνη καὶ οἱ ἵππῆες σφέας μὴ σινοῖαίω*. Auch II, 161 *ἀπέσιρσαν ἀπ' αὐτοῦ, δοκῶντες τὸν Ἀπρίην ἐκ προνοίας αὐτοῦ ἀποπέμψαι ἐς φαινόμενον κακόν, ἵνα δὴ σφῶν φθορὴ γένηται, αὐτὸς δὲ τῶν λοιπῶν Ἀιγυπτίων ἀσφαλέςιστον ἄρχοι*. Hier bietet nur eine Handschrift (P) den Conjunctiv *ἄρχῃ*, den Krueger aufgenommen hat. Ebenso wechseln nach einem Imperfectum der Conjunctiv und Optativ: VIII, 76 *τῶνδε δὲ εἵνεκα ἀνήγον τὰς νέας, ἵνα δὴ τοῖσι Ἑλλήσι μηδὲ φρεῖν ἔξῃ, ἀλλ' ἀπολαμφθέντες ἐν τῇ Σαλαμῖνι δοῖεν ἴσιν*.

Verhältnissmässig selten in absoluten Finalsätzen findet sich *ὅπως*. Nach einem Imperativ Aoristi regiert es den Conjunctiv: IX, 78 *ὃν δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τὰ ἐπὶ τοῦτοις ποιήσον, ὅπως λόγος τέ σε ἔχῃ εἰ μέζων καὶ υς ὕστερον φηλάσσηται . . .* Auf ein historisches Präsens folgt es mit dem Conjunctiv verbunden: IV, 148 *παραίεται ὁ Θήρας, ὅπως μήτε φόνος γένηται*, dagegen mit dem Optativ: I, 63 *βουλὴν ἐνθάυτα σοφωταίην Πεισίστρατος ἐπιεργάται, ὅπως μήτε ὀλισθεῖεν εἰ οἱ Ἀθηναῖοι διεσκοδασμένοι τε εἶεν*. Nach einem Imperfectum hat es den Optativ bei sich: I, 17 *τὰς δὲ οἰκίας οὐ κατέβαλλε ὁ Ἄνδρος τῶνδε εἵνεκα, ὅπως ἔχοιεν . . . οἱ Μιλήσιοι, αὐτὸς δὲ ἐκείνων ἐργαζομένων ἔχοι . . .* II, 109 *ὁ δὲ ἔπαμπε τοὺς ἐπισκεψομένους . . . , ὅπως τοῦ λοιποῦ . . . τελέοι*. V, 98 *οὐδ' ὧν οὐδὲ τοῦτου εἵνεκα ἐποίηε ἀλλ' ὅπως βασιλέα Λαρεῖον λυπήσειε*, VIII, 35 *ἐπορεύοντο δὲ ταῦτη . . . τῶνδε εἵνεκα, ὅπως . . . βασιλέα Ξέρξῃ ἀποδέξαιεν τὰ χρήματα*, aber auch den Conjunctiv: IX, 96 *ἐς δὲ τὴν ἡπειρον ἀπέπλεον, ὅπως ἔωσι ὑπὸ τὸν*

*) Auffallend ist *τοῦτου*; sonst immer *αὐτοῦ τοῦτου εἵνεκεν*, ἵνα I, 80. V, 91. oder *τοῦδε εἵνεκα*, ἵνα I, 136. 186. IV, 201. IX, 57, *τοῦδε εἵνεκεν*, ἵνα II, 89. III, 43, *τῶνδε εἵνεκα*, ἵνα VIII, 40. 76, *τῶνδε εἵνεκεν*, ἵνα I, 82. IV, 135. VIII, 76, ebenso *τῶνδε εἵνεκα*, ὅπως I, 17. VIII, 35, *τῶνδε εἵνεκεν*, ὅπως ἐν I, 22. 99, *τοῦδε εἵνεκα*, ὡς V, 187, *τῶνδε εἵνεκα*, μὴ VIII, 6.

πειζὸν σιραιὸν, IX, 102 ἐπεὶ δὲ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν προσεχέων ὁ σιραιὸς, ὅπως ἐουτιῶν γένηται τὸ ἔργον . . . , παρακελευσάμενοι ἔργον εἶχοντο προθυμότερον, ἐνθεῦτεν ἤδη ἔτεροιοῦτο τὸ πρῆγμα, II, 120 ὥστε . . . . κινδυνεύειν ἐβούλοιο, ὅπως Ἀλέξανδρος Ἑλένη συνοικήῃ. II, 121 (β) (ἐλεγρον) καὶ κελεύειν (inf. imperf., entstanden aus ἐκέλευε in der orat. recta) τὴν ταχίστην ἐσδύντια ἀποταμεῖν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, ὅπως μὴ . . . . προσαπολέσῃ κακῆϊνον (nicht zu billigen scheint mir Kruegers Lesart προσαπολέσει, das überdies nur eine einzige Handschrift (d) bietet). Mit dem Coniunctiv verbunden auch einmal nach dem Aorist: II, 100 ταύτης μὲν περὶ τοσαῦτα ἔλεγρον, πλὴν ὅτι αὐτὴν μιν . . . ῥύψαι (Krueger: ῥύψαι) ἐς οἶκημα σποδοῦ πλέον, ὅπως ἀτιμώρητος γένηται.

Die Modi in den mit ὡς eingeleiteten Finalsätzen richten sich fast immer nach der Hauptregel. Nach einem Praesens folgt der Coniunctiv: I, 1 ἰστορίας ἀπόδεξις ἦδε (sc. ἐστὶ) ὡς μήτε τὰ γενόμενα . . . ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα . . . ἀλλεῖα γένηται, IV, 97 καὶ τὰδε λέγειν φαίη τις ἂν με ἐμεωνιοῦ εἵνεκεν, ὡς καταμένω IV, 187 καίονσι τὰς ἐν τῆσι κορυφῆσι γλέβας . . . . τοῦδε εἵνεκα ὡς μὴ σφεας . . . . δηλέηται. V, 20 ἐπιδαμνόμεθα ὑμῖν, ὡς παντελέως μάθητε τιμώμενοι . . . , πρὸς δὲ καὶ βασιλεῖ τῷ πέμψαντι ἀπαγγέλιτε . . . So auch verbessert Stein II, 99 εἰ δὲ καὶ νῦν ὑπὸ Περσέων ὁ ἀγῶν οὗτος τοῦ Νείλου ὡς ἀπεργμένος ἔρη ἐν φυλακῆσι μεγάλῃσι ἔχεται, während bisher gelesen wurde: ὅς — ῥέει An der Stelle III, 140 ἀντ' ὧν τοι χροσόν καὶ ἄργυρον ἄπλειον δίδωμι, ὡς μὴ κοιέ τοι μειαμελήσῃ . . . schwanken die Lesarten der Handschriften: μειαμελήσῃ A²R, μεταμελήσει A¹BP, μεταμελήσοι d, καταμελήσει C; μεταμελήσῃ scheint mir das Richtige. Hierher gehört auch I, 159 καὶ κλείω, ἵνα γε ἀσεβήσαντες θεῶσιν ἀπόλησθε, ὡς μὴ τὸ λοιπὸν περὶ ἱκετιῶν ἐκδόσιος ἔλθῃτε ἐπὶ τὸ χρησιήριον. Ferner folgt der Coniunctiv nach einem Imperativ Aoristi: I, 155 τὰδε αὐτοῖσι ἐπιτάξον, ὡς μήτε ἀποστήσω μήτε θεινοί τοι ἔωσι, nach einem Perfectum: VI, 49 δοκέοντες τε ἐπὶ σφίσι ἔχοντι τοὺς Αἰγυπτίους δεδωκέναι ὡς ἅμα τῷ Πέρσῃ ἐπὶ σφείας σιραιεύονται, nach einem Futurum: IX, 111 οὔτε ἐκείνη πλεῦνα χρόνον συνοικήσεις, ὡς μάθῃς . . . Was die historischen Tempora anbetrifft, so folgt der Optativ nach einem Aorist: V, 33 ἔσχε τὰς νείας ἐς Καύκασα, ὡς . . . ἐς τὴν Νάξον διαβάλοι, nach dem Imperfectum: VIII, 16 οἱ δὲ βάρβαροι . . . ἐκκλεῦντο, ὡς περιλάβοιεν αὐτούς. VIII, 76 ἐποίεν δὲ σιγῇ ταῦτα, ὡς μὴ πυνθανοῖατο οἱ ἐναντίοι IX, 51 ἐδόκεε τοὺς ἡμίσεας ἀποστέλλειν τοῦ σιρατοπέδου πρὸς τὸν Κιθαιρῶνα, ὡς ἀναλάβοιεν τοὺς ὀπίωνας . . . , nach letzterem Tempus jedoch der Coniunctiv: I, 46 διέπεμπε δὲ πειρώμενος τῶν μανηίων ὃ τι φρονόειεν, ὡς . . . ἐπείρηται σφρα . . . , der auch nach dem Plusquamperfectum steht: IX, 104 Μιλησίοισι δὲ προσετίεατο μὲν τῶν Περσέων τὰς διόδους τηρέειν σωτηρίας εἵνεκά σφι, ὡς . . . . σώζονται ἐς τὰς κορυφὰς τῆς Μυκάλης, wo sich wiederum an beiden Stellen an das historische Tempus ein part. oder inf. praes. anschliesst. Einmal endlich wechseln bei ὡς die Modi. Nach einem Imperfectum stehen Optativ und Coniunctiv nebeneinander: I, 185 ἐποίηε δὲ ἀμφοτέρω ταῦτα . . . , ὡς ὃ τε ποταμὸς βραδύτερος εἴη . . . , καὶ οἱ πλόοι ἔωσι σχολιοὶ ἐς τὴν Βαβυλῶνα, ἐκ τε τῶν πλόων ἐκδέχεται περίοδος τῆς λίμνης μακρῆ.

Nach ὡς ἂν und ὅπως ἂν erwarten wir zunächst den Coniunctiv, den wir sowol nach einem vorausgehenden Praesens finden: I, 11 αὐτὸν σε αὐτίκα οὐτω ἀποθνήσκαι δεῖ, ὡς ἂν μὴ . . . . ἴδῃς τὰ μὴ σε δεῖ. I, 24 (λέγουσι) ἀλλὰ κελεύειν τοὺς πορθμέας ἢ αὐτὸν διαχεῖσθαι μιν, ὡς ἂν ταφῆς ἐν γῆ τύχῃ, I, 36 νῦν ὧν προσδεόμεθα σεῦ τὸν παῖδα . . . . συμπέμψαι ἡμῖν, ὡς ἂν μιν ἐξέλωμεν ἐκ τῆς χώρας. IX, 7 νῦν δὲ ὅτι τάχος σιραιτὴν ἅμα ἡμῖν ἐκέλευσαν ὑμέας ἐκπέμπειν, ὡς ἂν τὸν βάρβαρον δεκόμεθα ἐν τῇ Ἀιτικῇ, als auch nach einem historischen Tempus: I, 5 (λέγουσι) ἐθελοντὴν αὐτὴν τοῖσι Φοίνιξι συνεκπλώσαι, ὡς ἂν μὴ καιάδηλος γένηται. I, 20 (προσιθεῖσι

Περίανδρον) πέμψαντα ἄγγελον κατεπειν, ὅπως ἂν τι προει δῶς πρὸς τὸ παρὸν βουλευῆται. I, 22 ταῦτα δὲ ἐποίησεν τε καὶ προαγόρευε Θρασύβουλος τῶνδε εἵνεκεν, ὅπως ἂν δὴ ὁ κῆρυξ . . . ἄγγελῆ Ἀλυάτιη. Aber auch den Optativ setzt Herodot nach diesen Finalpartikeln, die alsdann mehr die modale Bedeutung hervortreten lassen: I, 152 ὁ δὲ πορφύρεόν τε εἶμα περιβαλόμενος, ὡς ἂν πυρθανόμενοι πλείστοι συνέλθοιεν Σπαρτιητέων . . . VII, 176 καὶ τὸ ὕδωρ τὸ θερμόν τότε ἐπῆξαν ἐπὶ τὴν ἔσθον, ὡς ἂν χαραθροθῆι ὁ χῶρος, V, 37 ἰσονομίην ἐποίησε τῇ Μιλήτῳ, ὡς ἂν ἐκόντες αὐτῷ οἱ Μιλήσιοι συναπιστάταιο, VIII, 7 περιέπεμπον ἔξωθεν Σκιάθου, ὡς ἂν μὴ ὀφθείησαν (so liest Stein mit den besten Handschriften (A B C d), Krueger hat den conj. ὀφθῆσαι). IX, 22 ἤλαννον τοὺς ἵππους πάντες, ὡς ἂν τὸν νεκρὸν ἀνελοίατο. IX, 51 μετακινέσθαι τε ἐδόκεε . . . ὡς ἂν μὴ ἰδοίατο οἱ Πέρσαι ἐξορμημένους καὶ σφεας ἐπόμενοι ταράσσουσι οἱ ἱπποῖται. I, 75 (λέγεται Ὁαλῆν) διώρηχα βαθέαν ὀρύσσουσι, ἄγρια μνηροιδέα, ὅπως ἂν τὸ στρατόπεδον ἰδρυμένον κατὰ νότον λάβοι, . . . καὶ αὐτὸς . . . ἐσβάλλοι. I, 99 ταῦτα δὲ περὶ ἐκείνου ἐσέμνε τῶνδε εἵνεκεν, ὅπως ἂν μὴ ὀρέοντες οἱ ὀμήλικες . . . λυπεοίατο καὶ ἐπιβουλεύουσι, ἀλλ' ἑτεροῖός σφι δοκέει εἶναι . . . I, 110 κλεῦει σε Ἀσινάγης τὸ παιδίον τοῦτο λαβόντα θεῖναι ἐς τὸ θερηότατον τῶν ὀρέων, ὅπως ἂν τάχιστα διαφθαρείη.

Μὴ in absoluten Finalsätzen weicht nur einmal in seiner Construction von der Hauptregel ab: I, 34 ἀκόντια δὲ . . . ἐς τοὺς θαλάμους συνένησε, μὴ τί οἱ κρημάμενον τῷ παιδί ἐμπέση. Sonst folgt darauf regelmässig nach einem Präsens der Coniunctiv: I, 41 φύλακα παιδός σε τοῦ ἐμοῦ χρηζῶ γενέσθαι . . ., μὴ τινες καὶ ὄδον κλώπες κακοῦργοι ἐπὶ δηλήσι φανέωσι ὑμῖν. IX, 45 παραθήην ὑμῖν τὰ ἔπειτα τάδε τίθεμαι, ἀπόρητα ποιούμενος πρὸς μηδένα λέγειν ὑμᾶς ἄλλον ἢ Πανσανίην, μὴ με καὶ διαφθαίρητε. Dagegen nach dem Aorist der Optativ: VII, 107 οὐκ ἠθέλησε, μὴ δειλίη δόξειε περιεῖναι βασιλεί, VIII, 128 τοῖσι δὲ σιραιητοῖσι . . . ἔδοξε μὴ καταπλῆξαι Τιμόξεινον προδοσίῃ τῆς Σκιωναίων πόλιος εἵνεκα, μὴ νομιζοίατο . . . und derselbe Modus nach dem Imperfectum: IV, 78 τὰς δὲ πύλας ἐφύλασσον, μὴ τίς μιν Σκυθῶν ἴδοι ἔχοντα ταύτην πύλην σιολήν. Optativ und Coniunctiv wechseln nach vorangehendem Imperfectum, wenn wir VIII, 6 mit Stein lesen: ἐκ μὲν δὴ τῆς ἀντίης προσπλέειν οὐ κώ σφι ἐδόκεε τῶνδε εἵνεκα, μὴ κως ἰδόντες οἱ Ἕλληρες προσπλέοντας ἐς φυγὴν ὀρμησίαν φεύγοντάς τε εὐφρόνη καταλαμβάνη. Krueger setzt an dieser in den Handschriften schwankenden Stelle den opt. καιαλάβοι.

Von den absoluten Finalsätzen gehen wir nun über zu den abhängigen. Unter den Verbis, die einen Finalsatz regieren, haben wir zunächst die des Fürchtens und der damit verwandten Begriffe zu erwähnen. Denn nicht nur nach den Verbis, in denen der Begriff der Furcht deutlich ausgesprochen ist, folgen μὴ und μὴ οὐ, sondern auch nach denjenigen, „welche die Idee der Furcht bloss anregen.“ Geradezu die Bedeutung „fürchten“ haben die Verba: ἀρρωδέω nebst dem Compositum καταρρωδέω, δειμαίνω, ἔδεισα, φοβέομαι.

ἀρρωδέω (attisch ὀρρωδέω). IX, 46 ἀλλὰ ἀρρωδέομεν μὴ ὑμῖν οὐκ ἠδέες γένοινται οἱ λόγοι. I, 9 ἀπειμάχτο, ἀρρωδέων μὴ τί οἱ ἐξ αὐτῶν γένηται κακόν, I, 156 ἀρρωδέων δὲ μὴ καὶ ἵστερόν κοτε οἱ Ἀνδοί . . . ἀπόλωνται. III, 130 ὁ δὲ οὐκ ὑπεδέκετο, ἀρρωδέων μὴ . . . ἢ ἀπεισετημένος. III, 119 Λαρεῖος δὲ ἀρρωδήσας μὴ κοινῷ λόγῳ οἱ ἐξ πεποιηκότας ἔωσι ταῦτα, μεταπεμπόμενος ἕνα ἕκαστον ἀπειπειράτο γνώμης, VIII, 63 ἀρρωδήσας μάλιστα τοὺς Ἀθηναίους ἀνεδιδάσκετο, μὴ σφεας ἀπολίπωσι. -

καταρρωδέω. IX, 45 καταρρωδήσε γὰρ μὴ πλεῖνες συλλεχθήτε, VI, 9 καταρρωδήσαν μὴ οὐ δυνατοὶ γένοινται ὑπερβαλέσθαι, καὶ οὕτω οὕτε τὴν Μίλητον οἰοί τε ἔωσι ἐξελεῖν . . ., πρὸς τε

Λαρείον κινδυνεύσῃ κακόν τι λαβεῖν. VII, 218 καταρροδῆσας μὴ οἱ Φωκῆες ἔωσι Λακεδαιμόνιοι, εἴρειτο Ἐπιάλειν ὀποδαπὸς εἴη ὁ στρατός.

Gleichbedeutend sind die Verbindungen ἐς πᾶσαν ἀρροδίην ἀπικνέομαι: IV, 140 ἐς πᾶσαν ἀρροδίην ἀπικνόντιο μὴ σφεας οἱ Ἴωνες ἔωσι ἀπολελοιπότες. IX, 7 ὑμεῖς δὲ ἐς πᾶσαν ἀρροδίην τότε ἀπικόμενοι μὴ ἠμολογήσωμεν τῷ Πέρσῃ, . . . und ἔσι ἀρροδίη τινί: IX, 101 ἦν δὲ ἀρροδίη σφι . . . , μὴ περὶ Μαρδονίῳ πταίση ἢ Ἑλλάς.

δειμαίνω. VIII, 68 (γ) δειμαίνω, μὴ ὁ ναυτικὸς στρατὸς κακωθεῖς τὸν πεζὸν προσδηλήσῃται. V, 16 τὰ δὲ νήπια παιδία δέουσι τοῦ ποδὸς σπάριον, μὴ κατακλισθῆ δειμαίνοντες. I, 165 δειμαίνοντες μὴ αἱ μὲν ἐμπόριον γένωνται, ἢ δὲ αὐτῶν νῆσος ἀποκλισθῆ τοῦτον εἴνεκα, . . .

εἶδισα. IV, 97 οὐ γὰρ εἶδισά κω μὴ ἐσσωθέωμεν ὑπὸ Σκυθέων μάχῃ, ἀλλὰ μᾶλλον μὴ οὐ δυνάμενοι σφεας εὐρεῖν πάθωμεν τι ἀλώμενοι. VIII, 141 κάρια τε εἶδισαν μὴ ἠμολογήσῃσι τῷ Πέρσῃ Ἀθηναῖοι, VIII, 144 τὸ μὲν δεῖσαι Λακεδαιμονίους μὴ ἠμολογήσωμεν τῷ βαρβάρῳ, κάρια ἀνθρώπων ἦν. I, 155 ὁ δ' ἀμείβετο τοισίδε, δεῖσας μὴ ἀναστάτους ποιήσῃ τὰς Σάρδις. III, 30 πρὸς ὧν ταῦτα δεῖσας περὶ ἑωυτοῦ μὴ μιν ἀποκείνας ὁ ἀδελφεὸς ἀρχῆ, πέμπτι Πηξιάσπεια ἐς Πέρσας, III, 65 δεῖσας δὲ μὴ ἀπαιρεθῆναι τὴν ἀρχὴν πρὸς τοῦ ἀδελφεοῦ, ἐποίησα ταχύτερά ἢ σοφώτερα. IV, 127 ἡμῖν οὔτε ἄστια οὔτε γῆ περὶνευμένη ἐστί, τῶν περὶ δεῖσαντες μὴ ἀλῶ ἢ καρῆ ταχύτερον συμμίσγομεν ἂν ἐς μάχην ὑμῖν. V, 92 (δ) δεῖσασα δὲ μὴ σφι μειωδῶξαι καὶ τὸ δευτερον λαβόντες τὸ παιδίον ἀποκείνωσι, φέρουσα κατακρύπτει . . . VII, 163 δεῖσας μὲν περὶ τοῦτοι Ἑλλήσι μὴ οὐ δύνωνται τὸν βάρβαρον ὑπερβαλέσθαι, . . . ἠμέλησε, VII, 191 ὥστε δεῖσαντες οἱ στρατηγὸι τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ μὴ σφι κεκακωμένοισι ἐπιθέωνται οἱ Θεσσαλοί, . . . περιβάλλοντο. VII, 236 λέγει μετὰ τοῦτον Ἀχαμένης . . . , παρατυχῶν τε τῷ λόγῳ καὶ δεῖσας μὴ ἀναγνωσθῆ Ἰέρξης ποιέειν ταῦτα. VIII, 97 δεῖσας μὴ τις τῶν Ἴωνων ὑποθῆται τοῖσι Ἑλλήσι ἢ αὐτοῖ νοήσῃσι πλέειν ἐς τὸν Ἑλλήσποντον λύσοντες τὰς γερύρας, καὶ ἀπολαμφθεῖς ἐν τῇ Εὐρώπῃ κινδυνεύσῃ ἀπολέσθαι, δορημὸν ἐβούλενε. IX, 18 οὐκ ἔχω δ' ἀτρεκέως εἰπεῖν οὔτε εἰ . . . δεῖσαντες μὴ καὶ σφίσι γένηται τρώματα, οὕτω δὲ ἀπήλαννον ὀπίσω. III, 135 Δημοκίδης δὲ δεῖσας μὴ εὐ ἐκπειρωῖτο Λαρεῖος, οὕτω . . . ἐδέκετο.

φοβέομαι. VII, 52 ὃς Ἴωνας φοβέει μὴ μεταβάλλωσι, I, 9 καὶ μὴ φοβεῖ . . . μήτε γυναικα τὴν ξυῖν, μὴ τί τοι ἐξ αὐτῆς γένηται βλάβος. VI, 77 τὴν μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ μάχην οὐκ ἐφοβέοντο, ἀλλὰ μὴ δόλῳ αἰρεθῆωσι. IX, 109 φοβεόμενος δὲ Ἀμυστιν, μὴ καὶ πρὶν καιρικαζούση τὰ γνώμενα οὕτω ἐπενερεθῆ πρήσων.

Eine Befürchtung kann μὴ c. conj. auch bezeichnen, ohne sich ausdrücklich an ein Verbum timendi anzuschließen, und tritt dazu noch οὐ, so wird die Befürchtung ausgesprochen, dass etwas nicht stattfindet oder stattfinden werde. So gebraucht Herodot einmal μὴ οὐ V, 79 ἀλλὰ μᾶλλον μὴ οὐ τοῦτο ἢ τὸ χρησιώριον.

Von Verbis und sonstigen Wendungen, die nur eine Anregung des Begriffes der Furcht enthalten, finden wir bei Herodot:

ἐλπίζω (eigentlich „erwarten“). VIII, 53 τῇ δὲ οὔτε τις ἐφύλασσε οὐτ' ἂν ἤλπισε μὴ κοίε τις κατὰ ταῦτα ἀναβαίη ἀνθρώπων, I, 77 τὸν δὲ παρεόντα καὶ μαχεσάμενον στρατὸν Πέρσῃσι . . . διεσκέδασε, οὐδαμὰ ἐλπίσας μὴ κοίε ἄρα ἐγωνισάμενος οὕτω παραπλησίως Κύρος ἐλάση ἐπὶ Σάρδις.

ἐπιλέγωμαι med. (eigentlich „bei sich erwägen“). VII, 149 (λέγουσι τὴν βουλήν) μὴ δὲ σπονδῶν ζουσεῶν ἐπιλέγεσθαι . . . , μὴ τὸ λοιπὸν ἔωσι Λακεδαιμονίων ὑπήκοοι. III, 65 ἀδεῶς διαιώμην, οὐδαμὰ ἐπιλεξάμενος μὴ κοίε τίς μοι Σμέρδιος ὑπαραιρημένον ἄλλος ἐπανασταίη ἀνθρώπων.

φρονίζω (eigentlich „denken, besorgt sein“). I, 155 *φρονίζω μὴ ἄριστον ἢ ἔξανδραποδίσασθαι σφας*.

κηδομαι (eigentlich „in Sorge sein“). VII, 220 *λέγεται δὲ ὡς αὐτός σφας ἀπέπεμψε Λεωνίδης, μὴ ἀπόλωνται κηδόμενος*.

προμηθεόμαι (eigentlich „Vorsorge tragen“). III, 78 ὁ Λαρεῖος ἐπεσειῶς ἠπόρεε οἶα ἐν σκότει, *προμηθεόμενος μὴ πλήξῃ τὸν Γοβρύην* und gleich darauf: *προμηθεόμενος σέο, μὴ πλήξω*.

ὑποπιεύω („argwöhnen, Verdacht hegen“) IX, 90 (ἔλεγε) *αὐτοί τε, εἰ τι ὑποπιεύουσι μὴ δόλω αὐτοὺς προάγοιεν, εἰομοί εἶναι . . . ὄμηροι εἶναι*.

φυλάσσω („Wache halten“). VIII, 130 *ἀλλ' ἐν τῇ Σόμφ καιήμενοι ἐφύλασσον τὴν Ἰωάνην μὴ ἀποσιῇ*, (mit Anwendung der Antiptosis, die sich unter den obigen Beispielen noch zweimal findet: s. *φοβέομαι* VII, 52 und *ἄρρωδέω* VIII, 63.).

δεινόν ἐσσι und *δεινὸν γίνεσσι*. I, 84 *οὐ γὰρ ἦν δεινὸν καιὰ τοῦτο μὴ ἀλώ κοιτε*. VII, 157 *τοῦτο δὲ ἦδη δεινὸν γίνεσσι μὴ πέση πᾶσα ἢ Ἑλλάς*.

ἐπικίνδυνόν ἐσσι. VII, 239 *ἐπικίνδυνον γὰρ ἦν μὴ λαμφθεῖη*. So erklärt Krueger auch *ἀμήχανόν ἐσσι*. V, 3 *ἀλλὰ γὰρ τοῦτο ἀπορόν σφι και ἀμήχανον μὴ κοιτε ἐγγένηται*. Ferner ist hierher zu rechnen die Stelle IX, 53 *δεινότερον δὲ ἔτι (sc. ἐποιεῦντι) . . . ἀπολιπεῖν τὸν λόγον τὸν Πικανήτην, μὴ . . . ἀπόληται ὑπολειφθεῖς αὐτός τε Ἀμομφάρετος και οἱ μετ' αὐτοῦ*. Auch gehört hierher das persönliche

δεινός τινί εἰμι. I, 155 *ὥστε οὐδὲν δεινοί τοι ἔσονται μὴ ἀποσιέωσι*. VII, 235 *οὐδὲν δεινοί ἔσονται τοι μὴ . . . βοηθέωσι ταύτῃ*. Endlich ist zu beachten der zweimal vorkommende Imperativ

ὄρα μὴ. V, 106 *ὄρα μὴ ἔξ ὑστέρης σεωνιὸν ἐν αἰτίῃ σχῆς*. VII, 103 *ὄρα μὴ μάτην κόμπος ὁ λόγος οὗτος εἰρημένος ἦ*.

Was nun die Modi in den oben angeführten Sätzen betrifft, so ist in denselben der Coniunctiv vorherrschend, selbst wenn das Verbum timendi in einem historischen Tempus steht, und zwar erscheint gerade der Coniunctiv Aoristi als mit besonderer Vorliebe gebraucht, der sich unter den obigen 53 Beispielen 34mal ohne wesentliches Schwanken der Handschriften findet. Hiezu kommen noch VIII, 68 (γ) *προσδηλήσεται* (s. o. *δειμαίνω*), wo mit Aenderung nur eines Buchstaben die besseren Handschriften (*προσδηλήσεται* AB, *προδηλήσεται* P) den Ind. Fut. bieten, der sich sonst bei Herodot nach den Verbis timendi garnicht findet, und IV, 127 *ἀλώ* (s. o. *ἔδεισα*), wo die guten Handschriften zwar eine andere Form (*ἀλώη* ABP, *ἀλώη* d), aber doch den Coniunctiv Aoristi haben. Da indessen I, 84 die Form *ἀλώ* in allen Handschriften steht, erscheint obige Nebenform, die Krueger an jener Stelle aufgenommen hat, unnöthig. Getheilt ist die Lesart der Handschriften V, 106. Neben *σχῆς* (s. o. *ὄρα μὴ*) bieten AB¹CD *ἔχης*. Der Conj. Praes. findet sich meistens vom Hilfsverbum; so ἦ I, 155 (s. o. *φρονίζω*), V, 79 (s. o. *μὴ οὐ*), ἔωσι VII, 149 (s. o. *ἐπιλέγομαι*), VII, 218 (s. o. *καιαρρωδέω*) und VI, 9 (s. o. *καιαρρωδέω*) neben zwei Conj. Aor., aber auch *δύνωνται* VII, 163 (s. o. *ἔδεισα*), *βοηθέωσι* VII, 235 (s. o. *δεινός τινί εἰμι*) und *ἄρχη* III, 30 (s. o. *ἔδεισα*), wofür Krueger ohne handschriftliche Begründung *ἄρξη* liest. Den Ind. Perf., der bei den Attikern nach Verbis timendi angewendet wird bei Befürchtung von Geschehenem, das sich nicht mehr ändern lässt, braucht Herodot nicht, wohl aber den Conj. Perf. III, 119 (s. o. *ἄρρωδέω*), III, 130 (s. o. *ἄρρωδέω*), IV, 140 (s. o. *ἐς πᾶσαν ἄρρωδίην ἀπικνέομαι*) und so ist auch wol VII, 103 (s. o. *ὄρα μὴ*) *εἰρημένος ἦ* zu lesen, obgleich die Handschriften mit Ausnahme des sonst gerade nicht zuverlässigen (s. Stein praef. p. 32) cod. R *εἰρημένος εἶη* haben, das Krueger beibehält. Der Opt. Aor. findet sich nach einem Verbum timendi nur dreimal, und zwar nach

vorangehendem Aorist VIII, 53 (s. o. ἐλπίζω), III, 65 (s. o. ἐπιλέγομαι) und nach einem Imperf. VII, 239 (s. o. ἐπικίνδυνόν ἐστι), der Opt. Praes. zweimal: III, 135 (s. o. ἔδεισα) und sogar nach einem Praesens IX, 90 (s. o. ὑποπιεύω).

Das elliptische, durch Ergänzung eines Begriffs der Furcht zu erklärende, οὐ μὴ, welches um eine besonders nachdrückliche Verneinung auszusprechen gebraucht wird, findet sich bei Herodot dreimal: I, 199* οὐ γὰρ μὴ ἀπόσθιαι. VII, 53 τῶν ἦν κρατήσωμεν, οὐ μὴ τις ἡμῖν ἄλλος στρατὸς ἀντισηῖ κοτε ἀνθρώπων. III, 62 εἰ δ' ἔστι ὥσπερ πρὸ τοῦ, οὐ μὴ τί τοι ἐκ γε ἐκείνου νεώτερον ἀναβλάσθη. Ueberall folgt darauf der Conj. Aor., denn es ist wol kein Grund vorhanden, während an den beiden ersten Stellen alle Handschriften übereinstimmen, in der letztgenannten mit Krueger ἀναβλαστήσει statt ἀναβλάσθη zu lesen, zumal sich diese Lesart nur auf eine einzige Handschrift (R) stützt.

Einen Finalsatz regieren ferner die Verba: Sorge tragen βουλεύομαι, διανοέομαι, μέλει μοι, ὀρέω, προορέω, σκοπέω, φρονιζέω, φυλάσσω, sich bemühen, sich bestreben προθυμέομαι, ἐπιτηδεύω, γλίχομαι, betreiben μηχανέομαι, παρασκευάζω, ποιέω, wetteifern ἀμιλλαν ποιέομαι. Da in diesen Verbis ausser der Absicht des Subjects eine Handlung auszuführen auch der Begriff des Nachdenkens, auf welche Art und Weise dieselbe ausführbar sein wird, liegt, so ist es natürlich, dass hier gerade diejenigen Partikeln, welche mit der finalen eine modale Bedeutung verbinden, das sind ὅπως und ὡς, zur Anwendung kommen. Diese beiden Finalpartikeln folgen also nach:

βουλεύομαι. III, 154 ἄλλο ἐβουλεύετο, ὅπως αὐτὸς τε ἔσται ὁ ἐλὼν αὐτὴν καὶ ἔωντοῦ τὸ ἔργον ἔσται. Dagegen der Infinitiv schliesst sich daran VI, 100 οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐβουλεύοντο ἐκλιπεῖν τὴν πόλιν . . . . Aehnlicher Bedeutung ist die Wendung βουλῆς ἀγαθῆς δεῖ IV, 134 βουλῆς ἀγαθῆς δεῖ, ὅπως ἀσφαλῶς ἢ κομιδῇ ἡμῖν ἔσται τὸ ὀπίσω.

διανοέομαι. VI, 133 οἱ δὲ Πάριοι ὅπως μὲν τι δώσουσι Μιλιτιάδῃ ἀργυρίου οὐδὲν διεροεῦντο. Auch von diesem Verbum findet sich der Infinitiv abhängig II, 121 (δ) τοὺς δὲ αὐτοῦ ὥσπερ εἶχον καταλιθένας πίνειν διανοέεσθαι, VI, 86 (δ) οὐτω ἀγαθὸν μηδὲ διανοέεσθαι περὶ παρακαταθήκης ἄλλο γε ἢ ἀπαιτεόντων ἀποδιδόναι. II, 126 ἰδίῃ δὲ καὶ αὐτὴν διανοηθῆναι μνημίον καταλιπέσθαι, und der Inf. Fut. VII, 207 οὐτοι μὲν δὴ οὐτω διενέωντο ποιήσιν.

μέλει μοι. I, 9 σοὶ μελέτω τὸ ἐνθεῦτεν ὅπως μὴ σε ὄψεται . . . Anders IX, 72, wo die Handlung des abhängigen Satzes in die Gegenwart fällt, ἔλεγε πρὸς Λοίμνησιον ἄνδρα Πλαταιέα οὐ μέλειν οἱ ὅτι πρὸ τῆς Ἑλλάδος ἀποθνήσκει.

ὀρέω. III, 36 ἦν δὲ πολλὰ τοιαῦτα ποιήεις, ὅρα ὅπως μὴ σε ἀποστήσουσι Πέρσαι.

προορέω. III, 159 ὡς δ' ἔξουσι γυναῖκας οἱ Βαβυλώνιοι ἵνα σφι γενεὴ ὑπογίνηται, τάδε Λαρεῖος προῦδων ἐποίησε. So auch neben dem Genetiv der Person II, 121 (α) (ἔλεγον) τοῦτοις δὲ ἀπηγήσασθαι ὡς ἐκείνων προορέων, ὅπως βίον ἀφθονον ἔχωσι, τεχνάσαιτο . . .

σκοπέω. I, 117 ἐβούλενον σκοπέων ὅπως σοὶ τε ποιήσω κατὰ νόον, καὶ ἐγὼ πρὸς σὲ γινόμενος ἀναμάρτητος . . . . εἶην ἀθέντης.

φρονιζέω. VII, 8 (α) ἐφρόντιζον ὅπως μὴ λείψομαι τῶν πρότερον γενομένων ἐν τιμῇ τῆδε μηδὲ ἐλάσσω προσκλήσομαι δύναμιν Πέρσης. Ein dem Satze mit ὅπως gleichbedeutender indirecter Fragesatz folgt darauf I, 125 ἐφρόντιζε ὅτιφ τρόφῳ σοφωτάτῳ Πέρσας ἀναπέσει ἀπίσασθαι.

φυλάσσω. IV, 190 φυλάσσοντες, ἐπεὰν ἀπὴ τὴν ψυχὴν, ὅπως μιν καίσουσι μηδὲ ὕπτιος ἀποθανέεται.

προθυμέομαι. I, 91 προθυμεόμενον δὲ Λοξίω ὅπως ἂν κατὰ τοὺς παῖδας τοῦ Κροῖσον γένοιτο τὸ Σαρδίων πάθος καὶ μὴ κατ' αὐτὸν Κροῖσον, οὐκ οἶόν τε ἐγένειο παραγαγῆν μοίρας.

ἐπιηθεύω. III, 102 ἐπιηθεύσας ὅκως ἀπὸ τέκνων ὡς νεωτάτων ἀποσπάσας ζεύξει. Aber auch mit dem Infinitiv verbunden IV, 170 νόμους δὲ τοὺς πλεῦνας μιμέσθαι ἐπιηθεύουσι τοὺς Κρονηαίων.

γλίχομαι. VII, 161 ὡς δὲ στρατηγήσεις αὐτῆς γλίχει.

μηχανέομαι. II, 121 (γ) (ἔλεγον) προστάσσειν αὐτῶ, ὅτι ἐφ' ἑαυτῶ δύναται, μηχανᾶσθαι ὅκως τὸ σῶμα τοῦ ἀδελφεοῦ καταλύσας κομῆ. VI, 133 οἱ δὲ ὅκως διαφυλάξουσι τὴν πόλιν τοῦτο ἐμηχανέοντο. VII, 176 πᾶν μηχανεόμενοι ὅκως μὴ σφι ἐσβάλοιεν οἱ Θεσσαλοὶ ἐπὶ τὴν χώραν. VIII, 71 καίτοι τὰ δυνατὰ πάντα ἐμηχανήθητο ὅκως κατ' ἡπειρον μὴ ἐσβάλοιεν οἱ βάρβαροι. III, 85 μηχανῶ ὡς ἂν ἡμεῖς σχῶμεν τοῦτο τὸ γέρας καὶ μὴ ἄλλος τις. Durch das hinzugetretene Demonstrativum οὕτω erklärt sich der auf dies Verbum folgende Consecutivsatz I, 9 ἀρχὴν γὰρ ἐγὼ μηχανήσομαι οὕτω ὥστε μηδὲ μαθεῖν μιν ὄφθαισαν ὑπὸ σεῦ.

παρασκευάζω. II, 120 τοῦ δαιμονίου παρασκευάζοντος ὅκως πανωλεθρῆ ἀπολόμενοι καταφανῆς τοῦτο τοῖσι ἀνθρώποισι ποιήσωσι . . .

ποιέω. I, 8 ποίεε ὅκως ἐκείνην θεῖσαι γυμνήν. I, 209 καὶ ποίεε ὅκως, ἐπειὰν ἐγὼ τὰδε καταστρεψάμενος ἔλθω ἐκεῖ, ὡς μοι καταστήσεις τὸν παῖδα ἐς ἔλεγον. VII, 18 ποίεε δὲ οὕτω ὅκως τοῦ θεοῦ παραδιδόντος τῶν σῶν ἐνδεήσει μηδέν. IX, 91 σὺ δὲ ἡμῖν ποίεε ὅκως αὐτὸς τε δοὺς πίσιν ἀποπλεύσαι καὶ οἱ σὺν σοὶ ἐόντες οἶδε, V, 23 ποίειν ὅκως μηκέτι κείνος ἐς Ἑλλάδας ἀπίξεται. V, 36 δεύτερα συνεβούλενε ποίειν ὅκως ναυκρατέες τῆς θαλάσσης ἔσονται. V, 109 ποίειν χρεόν ἐστι ὑμέας . . . , ὅκως τὸ κατ' ὑμέας ἔσται ἢ τε Ἰωνίη καὶ ἢ Κύπρος ἐλευθέρη. IX, 2 οὐδὲ ἔων ἔναι ἐκαστέρω, ἀλλ' αὐτοῦ ἰζόμενον ποίειν ὅκως ἀμαχητὶ τὴν πᾶσαν Ἑλλάδα καταστρέφεται. V, 96 καὶ ποίεων ἅπαντα ὅκως αἱ Ἀθῆναι γενοῖατο ὑπ' ἐωντῶ τε καὶ Λαρείφ. VIII, 13 ἐποίησάν τε πᾶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὅκως ἂν ἐξισώθει τῷ Ἑλληνικῷ τὸ Περσικὸν μηδὲ πολλῶ πλέον εἴη.

ἀμιλλαν ποίεομαι. VIII, 10 ἀμιλλαν ἐποιεῦντο ὅκως αὐτὸς ἐκαστος πρώτος νέα Ἀιυκὴν ἐλὼν παρὰ βασιλέος δῶρα λάμβανεται.

Ich füge noch einige Stellen hinzu, an denen ein Verbum des Sorgens, wovon ὅκως mit dem Ind. Fut. abhängt, zwar nicht ausdrücklich dasteht, aber sich mit Leichtigkeit ergänzen lässt. So III, 40 τοῦτο ἀπόβαλε οὕτω („wirf es weg, indem du Sorge trägst, dass es“) ὅκως μηκέτι ἦξει ἐς ἀνθρώπους. III, 135 ἐνετέλλεσθαι σφι ἐπομένους Δημοκῆδεῖ διεξελθεῖν τὰ παραθαλάσσια τῆς Ἑλλάδος („er trug ihnen auf zu durchziehen und dafür zu sorgen, dass“), ὅκως τε μὴ διαδορήσειαί σφας ὁ Δημοκῆδης, ἀλλὰ μιν πάντως ὀπίσω ἀπάξουσι. III, 104 ἐλαύνουσι ἐπὶ τὸν χρυσὸν λελογισμένως ὅκως κανυμάτων τῶν θερμοτάτων ἐόντων ἔσονται ἐν τῇ ἀρπαγῇ, wo der Begriff des Sorgens in λελογισμένως steckt. Die Lesart ὅκως ist übrigens an dieser Stelle erst durch Bekker hergestellt, während die Handschriften mit nur einer Ausnahme sämtlich ὅκως ἂν haben, das sich indessen ebensowenig wie ὡς ἂν mit dem Ind. Fut. verbunden bei Herodot nachweisen lässt. Mit Ergänzung eines Verbi des Sorgens ist es auch zu erklären, wenn ὅκως in selbstständigem Satze eine dringende Aufforderung, oder, falls der Satz verneint ist, eine nachdrückliche Warnung einleitet. Verbunden wird es in diesem Falle entweder mit dem Ind. Fut. III, 142 ἀλλὰ μᾶλλον ὅκως λόγον δώσεις τῶν μετεχείριστας χρημάτων, oder mit dem Conj. Aor., den VI, 85 die Handschriften übereinstimmend bieten: εἰ νῦν ὀργῇ χρεώμενοι ἔγνωσαν οὕτω Σπαρτιῆται, ὅκως ἐξ ὑστέρης μὴ τι ὑμῖν, ἦν ταῦτα προήσσητε, πανώλεθρον κακὸν ἐς τὴν χώραν ἐμβάλωσι, während Krueger auch hier das Fut. ἐσβαλεῖσι geschrieben hat.

Dass zwischen ὅκως und ὡς nach den obengenannten Verbis ein Unterschied nicht vorhanden ist, ergibt sich aus der Stelle I, 209 (s. o. ποιέω), wo ὡς epanaleptisch auf ein voraus-

gehendes ὅπως folgt, ebenso etwa wie bisweilen ὡς ein vorausgehendes ὅτι aufnimmt, III, 71 ἢ ἴσπε ὑμῖν ὅτι, ἦν ὑπερπέση ἢ νῦν ἡμέρη, ὡς οὐκ ἄλλος φθᾶς ἐμεῦ κατήγορος ἔσται, IX, 6 προεῖπαι τε ὅτι, εἰ μὴ ἀμνηεῦσι Ἀθηναίοισι, ὡς καὶ αὐτοὶ τινα ἀλεωρῆν εὐρήσονται; ὡς ist nur ungleich seltener. Am häufigsten regieren diese Partikeln im vorliegenden Falle den Ind. Fut., wie es in obigen 30 Beispielen 21mal stattfindet. Die Handschriften, und zwar auch die guten, haben an Stelle desselben zwar nicht selten den Conj. Aor. [so I, 209 (s. o. ποιέω) καιαστήσης ABC, καιαστήσης s für καιαστήσεις, II, 121 (γ) (s. o. μηχανέομαι) κομίση Ppr. Rd für κομιεῖ, III, 102 (s. o. ἐπιτηδεύω) ζεύξην ABC, ζεύξην PRd für ζεύξει, IV, 190 (s. o. φυλάσσω) καιίσωσι alle ausser P für καιίσουσι, VI, 133 (s. o. μηχανέομαι) διαφυλάξωσι alle ausser Ps für διαφυλάξουσι, VII, 8 (α) (s. o. φρονιζέω) προσκήσωμαι alle ausser Pd für προσκήσομαι, VII, 18 (s. o. ποιέω) ἐνδεήση alle ausser PR für ἐνδεήσει, VII, 161 (s. o. γλίχομαι) σιραιτηγήσης R für σιραιτηγήσεις, IX, 2 (s. o. ποιέω) καιασιρέψηται alle Handschriften für καιασιρέψεται], jedoch möchte ich hiebei auf das Schwanken der handschriftlichen Ueberlieferung um so weniger Gewicht legen als diese in derselben Art auch unmögliche Formen bietet, wie III, 36 (s. o. ὀρέω) ἀποστήσονται Ad statt ἀποστήσονται, III, 135 ἀπάξωσι alle ausser PR statt ἀπάξουσι, III, 142 δόσης R statt δώσεις, VII, 8 (α) (s. o. φρονιζέω) λείψωμαι alle ausser Pd statt λείψομαι, VIII, 10 (s. o. ἀμιλλαν ποιέομαι) λάμψηται s statt λάμψεται. Den Conjunctiv oder Optativ regiert ὅπως nach den Verbis des Sorgens u. s. w. nur selten, den Conj. Aor. einmal II, 120 (s. o. παρασκευάζω), den Conj. Präs. einmal II, 121 (α) (s. o. προσρέω), den Optativ Aoristi dreimal V, 96 (s. o. ποιέω), VII, 176 (s. o. μηχανέομαι), VIII, 71 (s. o. μηχανέομαι); einmal finden sich Conj. und Opt. nebeneinander I, 117 (s. o. σκοπέω). Wenn ich zuvor sagte, dass ὅπως und ὡς nach den hierher gehörigen Verbis mit der finalen Bedeutung immer auch mehr oder weniger eine modale*) verbinden, so gilt dies namentlich von ὅπως ἂν, das zweimal den Opt. Aor. regiert, I, 91 (s. o. προθυμέομαι), VIII, 13 (s. o. ποιέω), und ὡς ἂν mit dem Conj. Aor. verbunden III, 85 (s. o. μηχανέομαι).

Herodot lässt auch nach dem Verbum δέομαι mehrfach einen Finalsatz mit ὅπως oder ὅπως ἂν folgen, wo wir einen Inf. oder Acc. c. Inf. erwarten würden. So ὅπως mit dem Ind. Fut. III, 135 ἐδέετο αὐτοῦ ὅπως ἐξηγησάμενος πᾶσαν καὶ ἐπιδέξας τὴν Ἑλλάδα τοῖσι Πέρσῃσι ὀπίσω ἦξει, ὅπως mit dem Opt. IX, 117 ἐδέοντό τε τῶν σιραιτηγῶν ὅπως ἀπάγοιεν σφείας ὀπίσω, ὅπως ἂν mit dem Opt. II, 126 (ἔλεγον αὐτῆν) ἐκάσιον δέεσθαι ὅπως ἂν αὐτῇ ἕνα λίθον ἐν τοῖσι ἔργοισι δωρέοιτο. III, 44 ἐδέθη ὅπως ἂν καὶ παρ' ἐωνιῶν πέμψας ἐς Σάμον δέοιτο σιραιτοῦ. Häufiger natürlich sind Inf. z. B. III, 44 προθύμως ἔπεμπε ἐς Σάμον δεησόμενος Πολυκράτεος σιραιτὸν ναυτικὸν ἅμα πέμψαι ἐωνιῶ ἔπ' Ἀγυπτιον und Acc. c. Inf. z. B. IV, 84 Οἰόβαζος ἐδέθη Λακείου τριῶν

*) Auf die ursprünglich modale Bedeutung von ὅπως wird man auch in denjenigen Fällen zurückgehen müssen, in welchen es gleichbedeutend mit ὅτι gebraucht ist, besonders nach Verbis sentiendi und declarandi und solchen Ausdrücken, in denen ein ähnlicher Begriff liegt. So: III, 115 οὐ δύναμαι ἀκοῦσαι, τοῦτο μελετῶν, ὅπως θάλασσά ἐστι τὰ ἐπέκεινα Εὐρώπης. V, 89 οὐκ ἀνέσχοντο ἀκούσαντες ὅπως χρεὸν εἴη ἐπιχεῖν πεπονηδίας ἐπ' Ἀγυνητῶν ἀνάστα. VII, 237 οὐ γὰρ δὴ κείνῳ γε ἐνδέξομαι ὅπως οὐκ ἐνόοει τοῖσι ἐμοῖσι πρήγμασι, III, 62 οὐκ ἔστι ταῦτα ἀληθέα, ὅπως κατὰ σοὶ Σμερδῆς ἀδελφεὸς ὁ σὸς ἐπανέστηκε, οὐδὲ ὅπως τι ἐξ ἐκείνων τοῦ ἀνδρός νέϊκος τοι ἔσται ἢ μέγα ἢ σμικρόν. VII, 187 ἀλλὰ μάλλον ὅπως τὰ αἰτία ἀντέγρασε θῶμά μοι μυριάσι τοσαύτησι. IX, 65 θῶμα δέ μοι ὅπως παρὰ τῆς Ἀθήνης τὸ ἄλλος μαχομένων οὐδὲ εἰς ἐγάνη τῶν Περσέων. . . I, 37 ἢ λόγῳ ἀνέπεισον ὅπως μοι ἀμείνω ἐστὶ ταῦτα οὕτω ποιούμενα. II, 49 οὐ μὲν οὐδὲ φήσω ὅπως Ἀγυπτιοὶ παρ' Ἑλλήνων ἔλαβον ἢ τοῦτο ἢ ἄλλο καὶ τι νόμιμον. VII, 159 ἀλλὰ τοῦτον μὲν τοῦ λόγου μηκέτι μνησθῆς, ὅπως τὴν ἡγεμονίην τοι παραδώσομεν. VII, 161 σὺ δὲ ὅπως μὲν σιραιτῶν πέμψεις μὴ ἡγεύμενος τῆς Ἑλλάδος οὐ προφαίνεις, und VIII, 119 (nach dem vorangehenden „es wird niemand behaupten“) ὅπως οὐκ ἂν ἴσον πληθὺς τοῖσι Πέρσῃσι ἐξεβαλε ἐς τὴν θάλασσαν.

ἐόντων οἱ παίδων καὶ πάντων στρατευομένων ἕνα αὐτῷ καταλειφθῆναι. In gleicher Art sehen wir ἐπαγγέλλομαι in der Bedeutung „an Jemand das Verlangen richten“ mit ὅπως ἂν c. Opt. construiert V, 98 ἐπαγγέλλοντο ἐς τὴν Χίον τοῖσι Πάιοσι ὅπως ἂν ὀπίσω ἀπέλθοιεν, während das Verbum sonst den Inf. bei sich hat, wie z. B. IV, 200 ἐπαγγελλόμενοι ἐκδιδόναι τοὺς αἰτίους τοῦ φόνου τοῦ Ἀρχεσίλεω. VII, 1 καὶ αὐτίκα μὲν ἐπαγγέλλετο πέμπων ἀγγέλους κατὰ πόλιν ἐτοιμάζειν στρατιήν. Und hiernach wird es auch zu erklären sein, wenn wir nach παρακελεύομαι einen Satz mit ὅπως finden wie VIII, 15 οἱ μὲν δὴ παρεκελεύοντο ὅπως μὴ παρήσουσι ἐς τὴν Ἑλλάδα τοὺς βαρβάρους, οἱ δ' ὅπως τὸ Ἑλληνικὸν στρατεύμα διαφθείραντες τοῦ πόρου κρατήσουσι. —

II. Temporalsätze.

Aus der nicht unbedeutenden Menge der Temporalpartikeln betrachten wir zunächst diejenigen, welche einen einmaligen wirklichen Fall bezeichnen und demnach mit dem Indicativ verbunden werden: ὅτε, εὔτε — ἐπεὶ, ἐπειτέ, ἐπειδὴ — ὡς, ὅπως — ἐπειτέ τάχιστα, ὡς τάχιστα — ἐν ᾧ, ἀπ' οὗ, ἐξ οὗ. (ἡρίκα findet sich bei Herodot nicht).

ὅτε ist ursprünglich ein relatives Adverbium und entspricht als Correlativum dem demonstrativen τότε IV, 15 τότε δέ, ὅτε εἶπετο τῷ Θεῷ, εἶναι κόραξ. VI, 65 τὸ εἶπε Ἀρίστον τότε ὅτε οἱ ἐξήγγειλε ὁ οἰκέτης . . . VI, 106 τότε δὲ πεμφθεὶς . . . ὁ Φειδιππίδης οὗτος, ὅτε πῆρ οἱ ἔφη καὶ τὸν Πάνα γανῆναι, δευτεροῦτος . . . ἦν ἐν Σπάρτῃ, VII, 215 κατηγγέσαντο ἐπὶ Φωκίας, τότε ὅτε οἱ Φωκέες . . . ἦσαν ἐν σκέπῃ τοῦ πολέμου, oder dem Pronom. demonstr. οὗτος I, 160 ἦν δὲ χρόνος οὗτος οὐκ ὀλίγος γενόμενος, ὅτε Χίων οὐδεὶς ἐκ τοῦ Ἀταρνέος τούτου οὔτε οὐλὰς κριθέων πρόχυσιν ἐποιεῖτο . . . V, 30 ἐτύγγανε τούτον τὸν χρόνον ἐὼν ἐν Σούσοισι, ὅτε οἱ Νάξιοι ἦλθον . . ., oder auch dem Fragepronomen κότε IX, 122 κότε γὰρ δὴ καὶ παρέξει κάλλιον ἢ ὅτε γε ἀνθρώπων τε πολλῶν ἀρχομεν . . . III, 73 ἡμῖν κότε κάλλιον παρέξει ἀνασώσασθαι τὴν ἀρχήν, ἢ . . . ἀποθανεῖν; ὅτε γε ἀρχόμεθα . . . So wurde bis auf Stein auch VI, 19 ὅτε gelesen, von dem es nun nach den Handschriften in ὁκότε geändert ist: τότε δὴ ταῦτα τοὺς Μιλησίους κατελάμβανε, ὁκότε ἄνδρες μὲν οἱ πλεῖνες ἐκείνοντο . . . Für diesen Gebrauch von ὁκότε habe ich sonst bei Herodot ein Beispiel nicht gefunden. Dem Hauptsatze voran steht das den Temporalsatz einleitende ὅτε ziemlich selten, so nur I, 114 καὶ ὅτε ἦν δεκαετής ὁ παῖς, . . . ἐξέφημέ μιν. III, 57 ὅτε ὢν ἐποιεῦντο τὸν Θεσαυρὸν, ἐχρέωντο . . . VII, 39 ὅτε μὲν νυν χρησιὰ ποιήσας ἔτερα τοιαῦτα ἐπαγγέλλο, εὐεργετήσῃ βασιλέα οὐ κενήσῃαι ὑπερβαλέσθαι. IV, 110 ὅτε Ἕλληνες Ἀμαζόσι ἐμαχέσαντο . . ., τότε λόγος (sc. ἐστὶ) . . . IX, 8 ὅτε δὲ Ἀλέξανδρος ἀπίκτο ἐς τὴν Ἀσικὴν, οὐκ ἂν ἀπειτείχισιο. Viel häufiger wird die mit ὅτε gemachte Zeitangabe dem dadurch näher bestimmten Satztheile nachgestellt, und zwar mit dem Imperf. II, 13 καὶ Μοίρι οὐκ ἦν ἔτι εἰνακόσια τετελευτηκότι ὅτε τῶν ἰσίων ταῦτα ἐγὼ ἤκουον. II, 182. III, 1. 131. V, 99. VI, 41. VII, 8 (β). 20. 144. VIII, 115. IX, 39, mit dem Aorist I, 103 οὗτος ὁ τοῖσι Ἀνδοῖσι ἐστὶ μαχεσάμενος ὅτε νῦξ ἢ ἡμέρη ἐγένετό σφι μαχομένοισι. II, 156. V, 76. 92 (η). VII, 10 (γ), mit dem Plusquamperfectum VII, 158, oder parenthetisch in denselben eingeschoben: I, 145 ὅτι καὶ ὅτε ἐν Πελοποννήσῳ οὐκ ἔον δώδεκα ἦν αἰτῶν μέρεα. II, 165. 166. 174. VI, 46. 69. In gleicher Art findet sich zweimal ein Satz mit εὔτε VII, 193 ἐνθα λέγεται τὸν Ἡρακλέα καταλειφθῆναι . . . εὔτε ἐπὶ τὸ κῶας ἔπλεον . . . und VII, 209 ἤκουσας μὲν καὶ πρότερόν μιν, εὔτε ὠρμέμεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα, περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων.

Gleichbedeutend mit ἐπεὶ und ἐπειδὴ gebraucht Herodot in der Bedeutung „als, nachdem“ ausserordentlich häufig das ihm eigenthümliche ἐπέιτε. Ausser den historischen Temporibus, unter denen das Plusquamperfectum natürlich das seltenste ist, findet sich nach diesen Conjunctionen auch vereinzelt das Präsens V, 55 ἐπεὶ Ἰππάρχον τὸν Πεισιστράτου . . . κτείνουσι Ἀριστογείτων καὶ Ἀρμόδιος, . . . ἐπιφανεύοντο Ἀθηναῖοι . . . IX, 2 ἐπεὶ δὲ πορευόμενος γίνεται ὁ στρατός ἐν Βοιωτοῖσι, οἱ Θηβαῖοι κατελάμβανον τὸν Μαρδόνιον . . . und das Perfectum IV, 118 ἐκδιδάσκοντες ὡς ὁ Πέρσης, ἐπειδὴ οἱ τὰ ἐν τῇ ἡπείρῳ τῇ εἰτέρῃ πάντα κατέστραπται, . . . διαβέβηκε . . . VII, 16 (β) νῦν ὦν, ἐπειδὴ τέτραψαι ἐπὶ τὴν ἀμείνω, φῆς . . . VII, 158 νῦν δὲ ἐπειδὴ περιελήλυθε ὁ πόλεμος καὶ ἀπῖκται ἐς ὑμέας, οὕτω δὲ Γέλωνος μνηστὺς γέγονε. Die mit diesen Partikeln eingeleiteten Temporalsätze stehen nur höchst selten hinter dem Hauptsatze: ἐπεὶ nur VII, 176 ἔδειμαν δὲ Φωκέες τὸ τεῖχος δεισάντες, ἐπεὶ Θεσσαλοὶ ἤλθον . . ., ἐπειδὴ nur III, 72 λέγει πρὸς ταῦτα Ὀτάνης, ἐπειδὴ ὥρα . . ., ἐπέιτε I, 15 ἐσέβαλε μὲν νῦν στρατὸν καὶ οὕτως, ἐπέιτε ἤρξε, . . . II, 56. 57. IV, 147. 155 und nach Steins Lesart auch IX, 93 πρόφαρτα δὲ σφι ἐν τῇ Λαοδώνῃ καὶ ἐν Ἀλεγοῖσι γίνετο, ἐπέιτε ἐπιρῳίεν [τοὺς προφήτας] τὸ αἴτιον τοῦ παρόντος κακοῦ, [οἱ δὲ αὐτοῖσι ἐφραζον] οὐ . . . — Ἐπέιτε findet sich auch nicht selten in der Bedeutung „seitdem“ = ἐξ οὗ, ἀπ’ οὗ gebraucht. So: I, 58 (ἐπέιτε ἐγένετο), 196 (ἐπέιτε γὰρ ἀλόγους ἐκακώθησαν καὶ οἰκοφθορήθησαν), II, 43 (ἐπέιτε . . . ἐγένοντο), III, 49 (ἐπέιτε ἐκίσαν), 117 (ἐπέιτε δὲ Πέρσαι ἔχουσι τὸ κράτος), ebend. (ἐπέιτε δὲ ὑπὸ τῷ Πέρσῃ εἶσι), IV, 7 (ἐπέιτε γεγόνασι), V, 4 (ἐπέιτε ἐγένετο), VII, 8 (α) (ἐπέιτε παρελάβομεν), 29 (ἐπέιτε ἐξῆλθον), 43 (ἐπέιτε . . . ἐπεχείρησαν τῇ ὁδῷ), neben ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου VII, 59 φρονεῖ ἐν αὐτῷ κατεστήκει ὑπὸ Λαρείου ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐπέιτε ἐπὶ Σκύθας ἐστρατεύετο. IX, 26. 108.

Bei weitem am häufigsten von allen Temporalpartikeln gebraucht Herodot ὡς = „als, nachdem“; es findet sich beinahe 500mal. Ueberall ist es mit einem historischen Tempus verbunden, nur einmal mit dem Praesens VI, 5 ὁ μὲν δὴ ὡς ἀπωστός τῆς ἐωντοῦ γίνεται, ἀπικνέεται ὀπίσω ἐς τὴν Χίον. Damit gleichbedeutend findet man zweimal ὅπως: VII, 229 (λέγεται) ὅπως δὲ αὐτὸν ἤγαγε, τὸν μὲν ἀγαγόντα οἴχεσθαι φερόντα, . . . und IX, 66 τούτους, ὅπως ἢ συμβολὴ γίνετο, . . . ἦγε καιρημένως.

Erwähnt sei noch, dass zuweilen, nachdem ein Temporalsatz mit einer der genannten Partikeln begonnen hat, er nach einer Unterbrechung durch eine andere aufgenommen wird. So: ἐπειδὴ — ἐπέιτε V, 99 Ἀρισταγόρης δὲ, ἐπειδὴ οἱ τῆς Ἀθηναῖοι ἀπικοντο . . . οὗτοι ὦν ἐπέιτε σφι ἀπικοντο καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοι παρήσαν, ἐποιέετο στρατὸν ὁ Ἀρισταγόρης . . . ἐπεὶ — ὡς VIII, 67 ἐπεὶ ὦν ἀπῖκται . . ., οἱ δὲ λοιποὶ ὡς ἀπῖκοντο ἐς τὸ Φάληρον, ἐνθαῦτα κατέβη αὐτὸς Ξέρξης . . . ἐπέιτε — ὡς I, 189 ἐπέιτε δὲ ὁ Κῦρος . . . γίνετο ἐπὶ Γύνδη ποταμῷ, . . . ὡς διαβαίνειν ἐπειράτο ὁ Κῦρος ζόντια νησιπέροτον, ἐνθαῦτα οἱ . . . ἐπειράτο, VI, 137 ἐπέιτε γὰρ ἰδεῖν τοὺς Ἀθηναίους ἐξεροασμένην εὐ, . . . λαβεῖν φθόνον . . .

ἐπέιτε τάχιστα und ὡς τάχιστα haben fast immer den Aorist nach sich, das Plusquamperfectum nur I, 11 ὡς δὲ ἡμέρη τάχιστα ἐγεγόνε I, 141 ὡς οἱ Ἀνδοὶ τάχιστα κατεστράφατο III, 69 ὡς ἡμέρη τάχιστα ἐγεγόνε. Das Imperfectum liest Stein nach den Handschriften III, 58 ἐπέιτε γὰρ τάχιστα πρὸς τὴν Σίφνον προσέσχον οἱ Σάμιοι. Krueger hat auch hier den Aorist προσέσχον. Die Partikeln stehen entweder dicht neben einander: ἐπέιτε τάχιστα I, 27. III, 7. IV, 118 V, 24. 38 VI, 13. IX, 12, ὡς τάχιστα nur V, 29, oder sie sind durch ein oder mehrere Worte getrennt; so durch die Verbindungspartikeln γὰρ: III, 58 ἐπέιτε γὰρ τάχιστα III, 69 135. VII, 28. 163. δὲ: I, 111 ὡς δὲ τάχιστα. γὰρ δὴ: IV, 205 ὡς γὰρ δὴ τάχιστα VII, 182, oder durch

das Verbum I, 75 *ἐπέιτε καὶ ἐσχίσθη τάχιστα* I, 114 *ἐπέιτε μετέβη τάχιστα* IV, 43 *ἐπέιτε ἐπύθοντο τάχιστα* I, 19 *ὡς ἄφθνη τάχιστα* I, 47 *ὡς ἐσθλόν τάχιστα* I, 80 *ὡς ὠσφρανο τάχιστα* I, 128 *ὡς ἐπύθοντο τάχιστα* IV, 143 *ὡς ἀνοιξε τάχιστα* V, 23 *ὡς ἦλθε τάχιστα* VII, 119 *ὡς ἐπύθοντο τάχιστα* oder durch beides zusammen: VII, 172 *ἐπέιτε γὰρ ἐπύθοντο τάχιστα* I, 65 *ὡς γὰρ ἐπειρόπνευσε τάχιστα* I, 213 *ὡς δὲ ἐλύθη τε τάχιστα* III, 42 *ὡς δὲ εἶδόν τε καὶ ἔλαβον τάχιστα* III, 145 *ὡς δὲ ἄχθη τάχιστα* V, 35 *ὡς δὲ ἀνέφθον τάχιστα* VIII, 71 *ὡς γὰρ ἐπύθοντο τάχιστα* VIII, 118 *ὡς δὲ ἐβήναι τάχιστα*. Bei *ὡς τάχιστα* tritt auch das Subject dazwischen: I, 11 *ὡς δὲ ἡμέρη τάχιστα* I, 141 *ὡς οἱ Ἄνδοι τάχιστα* III, 69 *ὡς ἡμέρη τάχιστα* VI, 118 *ὡς ἡμέρη τάχιστα* oder Subject und Verbum zusammen V, 56 *ὡς ἡμέρη ἐγένετο τάχιστα* (dieselben Worte VII, 18) V, 92 (γ) *ὡς δ' ἔτεκε ἡ γυνὴ τάχιστα*, die meisten Worte III, 66 *ὡς ἐσφακέλισέ τε τὸ δασίον καὶ ὁ μηρὸς τάχιστα ἐσάπη*. Ohne ähnliches Beispiel ist die Stellung V, 11 *Δαρεῖος δὲ ὡς διαβάς τάχιστα τὸν Ἑλλησποντιὸν ἀπίκετο ἐς Σάρδις, ἐμνήσθη . . .*

ἐν ᾧ „während“ findet sich meistens mit dem Imperfectum verbunden. So: I, 186 *ἐπίμυλατο* III, 19 *μετήϊσαν* III, 74 *ἐβουλεύοντο* III, 136 *ἐπασχον* IV, 95 *ἐποίησε . . . ἔλεγε* IV, 124 *ἐγράφειτο* VI, 89 *ἐδέοντο* VI, 97 *ἐποίουν* VII, 26 *ἐργάζοντο* IX, 23 *ἐβοήθειε* IX, 102 *περιήϊσαν*; mit Imperfectum und Aorist zusammen V, 108 *ἀνήγε . . . ἦλθε . . . ἐκομίζετο*; mit dem Aorist allein nur I, 164 *ἀπήγαγε*; mit dem Präsens I, 164 *βουλεύονται* IV, 139 *λύομεν*. In der Bedeutung „während“ wird auch *ἐν ὄσῳ* gebraucht I, 174 *ἐν ὄσῳ Ἀρπιαγὸς τὴν Ἰωνίην καταστρέφειτο* und III, 150 *ἐν ὄσῳ γὰρ ὁ τε Μάγος ἦρχε καὶ οἱ ἐπιτὰ ἐπανέστησαν*. Häufig folgt im Hauptsatze *ἐν τούτῳ*: I, 164. 186. III, 19. IV, 95. VI, 89. VII, 26. IX, 23 oder *ἐν τούτῳ παντὶ τῷ χρόνῳ* III, 150. V, 108.

Entsprechend dem deutschen „seitdem“ gebraucht Herodot ausser dem vorher genannten *ἐπέιτε* zuweilen auch *ἀπ' οὗ* und *ἐξ οὗ*. *ἀπ' οὗ* nur einmal II, 44 *ἀπ' οὗ Τύρον οἰκέονσι*, entstanden aus *ἀπ' οὗ χρόνον*, das sich II, 146 findet: *ἀπ' οὗ δὲ ἐπύθοντο χρόνον*.*) *ἐξ οὗ* lesen wir II, 15 *ἐξ οὗ ἀνθρώπων γένος ἐγένετο* II, 44 *ἐξ οὗ σφι τὸ ἴδρον ἴδονται* VI, 109 *ἐξ οὗ ἐγένοντο Ἀθηναῖοι* und gleichbedeutend damit *ἐξ ὅσων* II, 98 *ἐξ ὅσων ὑπὸ Πέρσησι ἔσσι Αἰγυπτίος* und *ἐξ ὅτεν* III, 63 *ἐξ ὅτεν βασιλεὺς Καμβύσης ἤλασε ἐς Αἴγυπτον . . .*

Zu erwähnen sind hier noch die beiden Stellen II, 121 (ε) (*ἔλεγον*) *ἀπηγήσασθαι ὡς ἀνοσιώτατον μὲν εἶη ἐργασμένος ὅτε τοῦ ἀδελφεοῦ . . . ἀποιάμοι τὴν μεγάλην* und III, 27 *εἶρειτο ὁ τι πρότερον μὲν . . . ἐποίουν τοιοῦτον οὐδὲν Αἰγύπτιοι, τότε δὲ ἐπεὶ αὐτὸς παρείη . . .*, in denen *ὅτε* und *ἐπεὶ* bei einmaliger Handlung den Optativ regieren, um zu bezeichnen, dass diese Handlung als Vorstellung aus dem Sinne des Sprechenden genommen ist.

Die mit *ἄν* zusammengesetzten Temporalpartikeln bezeichnen a) in der Gegenwart wiederkehrende Fälle, b) erwartete oder vorausgesetzte Fälle. Es sind: *ὅταν*, *ἐντ' ἄν*, *ὅσάκις ἄν*, *ἐπεὶ ἄν*, *ἐπεὶ ἄν τάχιστα*, *ἐπέιτε ἄν*, *ἐπειδὴν*, *ἐπειδὴν τάχιστα*. (*ὅπόταν* und *ἠνίκα ἄν* gebraucht Herodot nicht).

ὅταν findet sich in der Bedeutung a) nur V, 16 *ὥσπερ, ὅταν τὴν Θύρην τὴν καταπακτιὴν ἀνακλίνῃ, καίσι*, . . . Häufiger hat es die Bedeutung b): I, 191 *προεἶπε τῷ Σιραϊῷ, ὅταν διαβατὸν τὸ ῥέεθρον ἴδονται γενόμενον, εἰέναι ταύτη ἐς τὴν πόλιν*. V, 30 *ὅταν ἐπιφανέωσι ἐς τὴν Νάξον*, V, 93 *ὅταν σφι ἤκωσι . . .* VI, 78 *ὅταν σημήνη ὁ κῆρυξ ποιέεσθαι ἀρίστον*, VII, 10 (δ) *ὅταν τοι δοκέῃ*; so ist es besonders in Orakeln angewendet: I, 55 *ἀλλ' ὅταν ἡμίονος βασιλεὺς Μήδοισι γένηται*, III, 57 *ἀλλ' ὅταν ἐν Σίφῳ προτιανῆα λευκὰ γένηται . . .* VI, 77 *ἀλλ' ὅταν*

*) Aehnlich *ἀπ' ἧς* = *ἀπὸ ταύτης ἧ* I, 1 *πέμπτη δὲ ἡ ἔκτη ἡμέρη ἐπ' ἧς ἀπίκοντο* I, 47 *ἀπ' ἧς ἄν ἡμίονος ὁρωθῆωσι ἐκ Σαρδίων, ἀπὸ ταύτης . . .* III, 14 *ἡμέρη δὲ δεκάτη ἀπ' ἧς παρέλαβε τὸ τεῖχος . . .*

ἢ θήλεια τὸν ἄρσενά νικήσασα ἐξελάσῃ καὶ κῆδος ἐν Ἀργείοισιν ἄρῃται, VIII, 20 βαρβαρόφωνος διὰν ζιγὸν εἰς ἄλλα βάλῃ βύβλινον, VIII, 77 ἀλλ' ὅταν Ἀρτέμιδος χρυσάουρον ἱερὸν ἀκτὴν νηυσὶ γερφρώσωσι . . . IX, 43 ὅταν αἰσίμον ἡμαρ ἐπέλθῃ.

εὐτ' ἂν kommt nur an zwei Stellen in der Bedeutung a) vor: II, 63 εὐτ' ἂν δὲ γίνῃται κατὰφερῆς ὁ ἥλιος und VI, 27 εὐτ' ἂν μέλλῃ μεγάλα κακὰ ἢ πόλις ἢ ἔθνεϊ ἔσεσθαι. Ebenso ὅσάκις ἂν nur einmal I, 198 ὅσάκις δ' ἂν μυχθῇ γυναικὶ τῇ ἐωντοῦ ἀνὴρ Βαβυλωνίως . . .

ἐπεὶ ἂν ist unter den in diese Klasse gehörenden Temporalpartikeln die bei weitem häufigste. Herodot gebraucht es in beiden Bedeutungen zusammen etwa 150 mal, vorwiegend in der Bedeutung a), und zwar namentlich Buch II c. 14—97, wo er die Sitten und Gebräuche der Aegyptier schildert, und im vierten Buche, wo er die Lebensweise der Scythen beschreibt. Das hiemit zusammengesetzte

ἐπεὶ ἂν τὰχιστα findet sich IV, 98 ἐπεὶ ἂν ἐμὲ ἴδῃτε τὰχιστα πορευόμενον ἐπὶ Σαῦθας und IV, 134 ἐπεὶ ἂν τὰχιστα νῆξ ἐπέλθῃ in der Bedeutung b). Auffallend ist VII, 129 ἐπεὶ ἂν δὲ συμμυχθῶσι τὰχιστα, ἐνδεῦτεν ἤδη ὁ Πηρηϊὸς . . . ἀνωρύμους τοὺς ἄλλους εἶναι ποιεῖται, wō man statt ἐπεὶ ἂν τὰχιστα vielmehr ἐπεῖτε oder ἐπεῖτε τὰχιστα erwarten würde. Gleichbedeutend mit ἐπεὶ ἂν steht in der Bedeutung a)

ἐπεῖτε ἂν I, 200 τοὺς ἐπεῖτε ἂν θηρεύσαντες ἀθήρωσι πρὸς ἥλιον, ποιεῖσι τὰδε und I, 202 τοὺς ἐπεῖτε ἂν ἐς ἰωνιὸν ἀνέλθωσι κατὰ εἴλας καὶ πῦρ ἀνακαύσωται . . .; dagegen ist ἂν ausgefallen und ἐπεῖτε allein c. Conj. in der Bedeutung b) gebraucht VIII, 22 Θεμιστοκλέης δὲ ταῦτα ἔγραψε, δοκέειν ἐμοί, ἐπ' ἀμφότερα νοέων, ἵνα ἢ . . . ἢ ἐπεῖτε ἀγνευθῇ καὶ διαβληθῇ πρὸς Ξέρξην, ἀπίστους ποιήσῃ τοὺς Ἴωνας . . .

ἐπειδὴν und also auch ἐπειδὴν τὰχιστα will Krueger dem Herodot ganz absprechen; er schreibt dafür ἐπεὶ ἂν und ἐπεὶ ἂν τὰχιστα. Indessen diese Formen werden an den wenigen Stellen, an denen sie überhaupt vorkommen (nur I, 193 ἐπειδὴν δὲ ἄριστα ἀπὲρ ἐωνιῆς ἐνείκη, ἐπὶ τριηκόσια ἐκφέρει IV, 61 ἐπειδὴν ἀποδείρωσι τὰ ἱεῖρα VIII, 144 ἀλλ' ἐπειδὴν τὰχιστα πύθῃται . . .), durch gute Handschriften gestützt. Stein giebt darüber unter den Varianten folgenden Ausweis: I, 193 ἐπειδὴν cod. A, ἐπεὶ ἂν d, ἐπ' ἐὼν R, IV, 61 ἐπειδὴν Cd, ἐπειδ' ἂν AB: ἐπεὶ ἂν, VIII, 144 ist keine Abweichung der Lesart angegeben.

Zu diesen Conjunctionen ist, als einen in der Gegenwart wiederkehrenden Fall bezeichnend, noch ἤμος hinzuzufügen. Es findet sich in der Bedeutung „wann“ IV, 28 βρονταὶ τε ἤμος τε ἄλλη γίνονται, τριηκῆτα μὲν οὐ γίνονται. Ebenso steht in gleicher Bedeutung zweimal ὥς (ohne ἂν) c. Conj. I, 132 τῶν δὲ ὥς ἐκάστῳ θύειν θέλῃ und IV, 172 τῶν δὲ ὥς ἐκαστός οἱ μυχθῇ, διδοὶ δῶρον . . .

Die Wiederholung eines Falles in der Vergangenheit wird ausgedrückt durch ὅτε, εἴτε, ὁπότε, ἐπεῖτε, ὥς und ὅπως mit dem Optativ. Die meisten dieser Conjunctionen sind nur ganz vereinzelt anzutreffen. So ὅτε nur IV, 78 ὅτε δὲ διατρίψῃς μῆνα ἢ πλέον τούτου, ἀπαλλάσσειτο . . ., εἴτε nur IV, 78 εἴτε ἀγάγοι τὴν στρατιὴν τὴν Σαυθῶν ἐς τὸ Βορυσθηνεῖτων ἄστυ, ὁπότε II, 120 ὁπότε συμμίσθωσιν τοῖσι Ἕλλησι, und II, 181 ὁπότε ἔλθοι Ἀμασις πρὸς ἀσπὴν, ἐπεῖτε nur II, 181 τῇ ἐπεῖτε συγκλίνοιο ὁ Ἀμασις, auch ὥς nur I, 17 ὥς δὲ ἐς τὴν Μιλησίην ἀπίστοιο, VII, 119 ὥς δὲ δειπνὸν γίνοιο ὄρη, οἱ μὲν δεζόμενοι ἔχεσκον πόρον, I, 196 ὥς γὰρ δὴ διεξέλθοι ὁ κρηξ . . ., ἀνίστη ἂν . . . In letzterem Capitel lesen wir, aufgenommen durch ein folgendes ὅπως, auch ὥς ἂν mit dem Optativ: ὥς ἂν (Krueger will ἂν hier streichen) αἱ παρθένοι γινώσαιο γάμων ὄραται, ταύτας ὅπως συναγάγοιεν πάσας, ἐς ἐν χωρίον ἐσάγεσκον . . . Desto häufiger gebraucht Herodot

ὄκως c Opt. um einen in der Vergangenheit wiederholten Fall zu bezeichnen. Ich muss mich hier darauf beschränken von den mehr als 50 Beispielen diejenigen besonders anzuführen, die wegen der Form des Nachsatzes erwähnenswerth sind. Dieser bietet bei allen diesen Conjunctionen meistens das Imperfectum, nicht selten in der Form des Iterativums: nach ὄκως an den oben angeführten Stellen I, 196 (ἐσάγεσκον), VII, 119 (ἔχεσκον), nach ὄκως I, 186 (ἐπιείνεσκε), II, 13 (ἄρδεσκε), IV, 43 (φεύγεσκον), IV, 129 (ἔσκον), VI, 12 (ἔχεσκε), VII, 41 (μεικβαίνεσκε), VII, 119 (ἔσκε), ebend. (ἀπελαύνεσκον), VII, 211 (φεύγεσκον). Zu dem Imperfectum des Nachsatzes tritt zuweilen ἄν. So: I, 196 (ἀνίστη ἄν) III, 51 (ἀπηλάυνει ἄν) IV, 130 (ἄν ὑπεξήλαννον) II, 174 (κλέπτεσκε ἄν) IV, 42 (ἄν σπείρεσκον). Dieses ἄν hat Stein auch gegen die Handschriften zum Imperfectum hinzugefügt I, 196, indem er liest: ἄλλην ἄν ἀνεκίρυσσε ἢ μετ' ἐκείνην ἔσκε εὐειδεστιάη. Das Praesens im Nachsatze steht nur I, 175 τοῖσι ὄκως τι μέλλοι ἀνεπιτήδεον ἔσσεσθαι . . . ἢ ἱερίη τῆς Ἀθηναίης πόλιονα μέγαν ἴσχει, die Infinitivi Praesentis in der oratio obliqua sind aus dem Imperf. entstanden: II, 133 (πίνειν τε καὶ εὐπαθέειν) II, 137 (ἐθέλειν) II, 140 (κλεῖν) VI, 137 (βιάσθαι σφραγ). Der vorherrschende Gebrauch des Imperf. veranlasste Krueger dieses Tempus auch an 2 Stellen zu schreiben, an denen die besseren Handschriften den Aorist bieten. IV, 78 liest er: τὴν μὲν στρατιὴν καταλείπεσκε (so nur cod. R) ἐν τῷ προαστείῳ und IX, 74 βαλλέσκειο (so nur cod. P). Stein hat beide Male die Aoriste καταλίπεσκε und βάλλεσκειο aufgenommen, wie auch IV, 78 selbst von Krueger und ohne Variante in den Handschriften gelesen wird: αὐτοῖς δὲ ὄκως ἔλθοι ἐς τὸ τεῖχος καὶ τὰς πύλας ἐγκλήσειε, . . . λάβεσκε ἄν Ἑλληρίδα ἐσθῆτα.

Bevor ich diesen Abschnitt beschliesse, will ich noch eine Bemerkung hinzufügen, die sich auf viele der zuvor genannten Temporalpartikeln gemeinschaftlich bezieht. Dem Sprachgebrauch des Herodot ist es eigen, dass er in der oratio obliqua in temporalen Vordersätzen häufig den Infinitiv eintreten lässt. Um zu zeigen, dass dies gar nicht so selten geschieht, gebe ich die folgenden Beispiele. Bei ἐπεὶ: IV, 10 (ἐπεὶ οἱ . . . ἀνδρωθήναι) IV, 33 (ἐπεὶ δὲ . . . ὀπίσω οὐκ ἀπονοστέειν) V, 84 (ἐπεὶ δὲ ἐστειρήσθαι αὐτῶν) VII, 150 (ἐπεὶ δὲ σφραγ παραλαυβάνειν τοὺς Ἑλλήνας), bei ἐπεὶτε: I, 94 (ἐπεὶτε δὲ οὐκ ἀνέναι τὸ κακὸν . . .) II, 42 (ἐπεὶτε λιπαρέειν τὸν Ἡρακλέα) II, 118 (ἐπεὶτε ἐσελθεῖν ἐς τὸ τεῖχος) VI, 84 (ἐπεὶτε σφι Λαρεῖον ἐμβαλεῖν) VI, 137 (ἐπεὶτε γὰρ ἰδεῖν τοὺς Ἀθηναίους τὴν χώραν) VIII, 135 (ἐπεὶτε παρελθεῖν . . . Μῦν), bei ἐπειδὴ: III, 26 (ἐπειδὴ . . . ἵεναι . . . , γενέσθαι τε αὐτοῖς . . .), bei ὡς: I, 24 (ὡς δὲ ἄρα παρεῖναι αὐτοῖς), ebenso: I, 86. 94. 141. II, 99. 107. 121 (β) 3mal. 121 (δ) 2mal. 121 (ε). 140. 162. III, 35. 87. IV, 9. 11. 179. VI, 137. VII, 148. 170. VIII, 94 2mal, bei ὡς τάχιστα nur VIII, 118 (ὡς δὲ ἐκβῆναι τάχιστα), bei ἐν ᾧ nur III, 105 (ἐν ᾧ τοὺς μύρμηκας συλλέγεσθαι); aus dem Optativ bei ὄκως ist der Infinitiv entstanden II, 140 ὄκως γὰρ οἱ φουῶν στίον ἄγονιας Αἰγυπτίων . . .*)

Die Conjunctionen ἕως — ἔσι' ἄν — μέχρι, μέχρι οὐ, μέχρι ὅσον vereinigen in sich die Bedeutungen „so lange als“ und „so lange bis“.

In der Bedeutung „so lange als“ regiert ἕως, mit Ausnahme von III, 134 ἕως νέος εἰς ἡλικίην, überall den Ind. Imperf. I, 62 ἕως μὲν Πεισίστρατος τὰ χρήματα ἤγειρε II, 57 ἕως δὲ ἐβαρβάριζε III, 25 ἕως μὲν τι εἶχον ἐκ τῆς γῆς λαμβάνειν IX, 6 ἕως μὲν προσεδέκοντο IX, 23 ἕως μὲν νυν μοῦνοι ἦσαν οἱ τριηρόσιοι IX, 70 ἕως μὲν γὰρ ἀπῆσαν οἱ Ἀθηναῖοι IX, 102 ἕως μὲν νυν τοῖσι Πέρσῃσι ὄρθια ἦν τὰ γέγρα. So verbessert Stein auch IV, 165: ἕως μὲν ὁ Ἀρχεσίλεος ἐν τῇ Βάρηη διατῆτο . . ., wo die Handschriften τέως bieten. In der Bedeutung „so lange bis“

*) s. auch unten unter ἐς ὅ.

findet es sich mit dem Ind. Aor. bei wirklich eingetretener Handlung VII, 23 *ἕως ἀπίκοντο ἐς τοὺς ἀνωϊάτω* VII, 100 *ἕως ἕξ ἐσχάτων ἐς ἔσχατα ἀπίκειο*. — II, 143 *ἕως οὐ ἀπέδεξαν ἀπάσας αὐτάς* finden wir ein nicht weiter vorkommendes *ἕως οὐ*, welches Struve und nach ihm Krueger in *ἐς ὃ* veränderte. Die Handschriften leisten hier wenig Hilfe, da gerade in den besseren (A B C D) der ganze Schluss des Satzes *διὰ πασέων — αὐτάς* fehlt. Eine nur vorgestellte Handlung bezeichnend ist *ἕως* in obliquen Rede mit dem Inf Praes. verbunden IV, 42 *ἐντειλόμενος ἐς τὸ ὀπίσω δι' Ἡρακλέων σιηλέων ἐκπλέειν ἕως ἐς τὴν βορηίην θάλασσαν καὶ οὕτω ἐς Αἴγυπτον ἀπιπνέσθαι*.

ἔστι ἂν = „so lange als“ III, 53 *ἔστι ἂν πυνθάνηται περιόντια τὸν πατέρα* IV, 201 *ἔστι ἂν ἡ γῆ αὐτῆ οὕτω ἔχη* (Krueger *ἐστ' ἂν*?) VIII, 61 *ἔστι ἂν διηκόσια νέες σφι ἔωσι πεπληρωμένοι* VIII, 142 *ἔστι ἂν ὁ πόλεμος ὅδε συνεσιγήη* VIII, 143 *ἔστι ἂν ὁ ἥλιος τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἦν τῆ περ καὶ νῦν ἔρχεται* VIII, 144 *ἔστι ἂν καὶ εἰς περιῆ Ἀθηναίων*. Wie diese Beispiele zeigen, steht dabei also überall der Conj. Praes., nur VIII, 142 ein demselben gleichbedeutender Conj. Perf. Seltener *ἔστ' ἂν* = „so lange bis“ VII, 141 *ἔστ' ἂν καὶ τελευτήσωμεν* VII, 158 *ἔστ' ἂν διαπολεμήσωμεν* VIII, 4 *ἔστ' ἂν αὐτοὶ τέκνα τε καὶ τοὺς οἰκέτας ὑπερθέωνται*, ohne Ausnahme mit dem Conj. Aor. verbunden. In dieser Bedeutung findet sich auch einmal *ἔστε**) allein VII, 171 (*λέγουσι*) *λιμόν τε καὶ λοιμόν γενέσθαι καὶ αὐτοῖσι καὶ τοῖσι προβάτοισι, ἔστε . . . τρίτους αὐτὴν νῦν νέμεσθαι Κρητίας*.

Denselben Unterschied in den Temporibus wie oben bei *ἕως* in den Bedeutungen „so lange als“ und „so lange bis“ können wir bei *μέχρι*, *μέχρι οὐ*, *μέχρι ὅσον* beobachten. IV, 3 *μέχρι μὲν γὰρ ὄραν ἡμέας ὄπλα ἔχοντας*, VIII, 3 *μέχρι ὅσον κάρτα ἐδέοντο αὐτῶν*. An beiden Stellen ist die Bedeutung „so lange als“ erforderlich, an beiden schliesst sich an die Conjunction das Imperf. Dagegen hat *μέχρι οὐ*, wenn es „so lange bis“ bedeutet und eine wirklich eingetretene Handlung bezeichnet, immer den Ind. Aor. neben sich: I, 187 *μέχρι οὐ ἐς Λαρεῖον περὶ ἧλθε ἡ βασιλίη* V, 28 *μέχρι οὐ μιν Πάριοι κατήρτισαν* VII, 60 *μέχρι οὐ πάντας τοῦτω τῷ τρόπῳ ἐξηρίθμησαν* VII, 225 *μέχρι οὐ οἱ σὸν Ἐπιάλιη παρεγένοντο* VIII, 100 *μέχρι οὐ Ξέρξης αὐτὸς σφας ἀπικόμενος ἔπαυσε*. Bei nur erwarteter Handlung richtet sich die Construction nach dem Tempus des Hauptsatzes; ist dieses ein historisches, so folgt der Opt. Aor: II, 179 *τὰ φορτία ἔδεε περιάγειν ἐν βάρισι περὶ τὸ Δέλλα, μέχρι οὐ ἀπίκοιτο ἐς Ναύκρατιν*, ist es ein Haupttempus, so regiert *μέχρι* selbst bei fehlendem *ἂν* den Conj. Aor. IV, 119 *μέχρι δὲ τοῦτο ἴδωμεν, μενόμεν παρ' ἡμῖν αὐτοῖσι*. Ganz ebenso das nur einmal sich findende *ἄχρι οὐ* I, 117 *ἐντειλόμενος . . . . . φυλάσσειν ἄχρι οὐ τελευτήσῃ*. Uebrigens gebraucht Herodot *μέχρι οὐ* bisweilen nicht nur als Temporalconjunction, sondern auch als Präposition c. Gen. I, 181 *μέχρι οὐ ὀπίω πύργων* II, 19 *μέχρι οὐ αὐτίς τροπέων τῶν θερινῶν* III, 104 *μέχρι οὐ ἀγορῆς διαλύσιος* und mit einem Adverbium II, 53 *μέχρι οὐ πρώην τε καὶ χθές . . . . .* So auch *μέχρι ὅτου* c. Gen. II, 173 *μέχρι ὅτου πληθούσης ἀγορῆς . . .*

Ausschliesslich in der Bedeutung „so lange bis“ finden sich bei Herodot *ἐς ὃ* und *ἐς ὃ ἂν*. *ἐς ὃ*, mehr als 50 mal vorkommend, leitet einen Temporalsatz ein, in dem die Handlung eine einmalige, wirklich eingetretene ist und hat gewöhnlich den Ind. Aor. nach sich, seltener den Ind. eines anderen historischen Tempus. Einen allgemeinen Fall bezeichnet es dagegen, wenn es mit dem Praes. verbunden wird III, 104 *εἰ μᾶλλον ψύχει, ἐς ὃ ἐπὶ δυσμῆσι ἐὼν καὶ τὸ*

*) *ἔστε* als Präpos. c. Acc. schreibt Stein nach guten Handschriften VII, 128 *ἔστε Περραιβούς*.

κάριτα ψύχει IV, 181 ὑπείσται τοῦ ψυχροῦ, ἐς ὃ δύναιται τε ὁ ἥλιος . . ., und bei einem zu erwartenden Falle mit dem Futurum steht es nur IX, 58 ἀλλὰ διοικίετο εἰσὶ ἐς ὃ καταλαμφθῆναι δώσουσι . . . δίκας. In der oratio obliqua treten die Sätze mit ἐς ὃ, in denen in der geraden Rede der Ind. Aor. stehen würde, fast immer in den Inf. Aor. I, 94 (λέγουσι) ἀποπλέειν . . ., ἐς ὃ ἔθνεα πολλὰ παραμειψαμένους ἀπικέσθαι ἐς Ὀμβρικούς, II, 102 ἔλεγον . . . κατασιρόφασθαι, ἐς ὃ πλεοντία μιν πρόσω ἀπικέσθαι . . . V, 85 (λέγουσι) κτείνειν ἀλλήλους αἰτε πολεμίους, ἐς ὃ ἐκ πάντων ἓνα λειψθέντα ἀνακομισθῆναι . . . V, 86 (λέγουσι) ἔλκειν, ἐς ὃ ἐλκόμενα τὰ ἀγάλματα ἀμφοτέρω τῶν τοῦ ποιῆσαι. Die einzige Ausnahme ist I, 191 ὡς λέγεται . . . ἐν εὐπαθείῃσιν εἶναι, ἐς ὃ δὴ καὶ τὸ κάριτα ἐπύθοντο. Ein Beispiel findet sich auch für einen aus dem Ind. Praes. entstandenen Inf. Praes. I, 202 (φασὶ) μᾶλλον μεθύσκεσθαι, ἐς ὃ ἐς ὄρχησίν τε ἀνίστασθαι καὶ ἐς αἰοιδῶν ἀπικνέσθαι. — ἐς ὃ ἂν bezeichnet in der Bedeutung „so lange bis“ a) einen wiederkehrenden Fall in der Gegenwart I, 93 πορνέονται . . ., ἐς ὃ ἂν συνοικησώσι τοῦτο ποιοῦνσας III, 82 τοῦτο δὲ τοιοῦτο γίνεται ἐς ὃ ἂν προστάς τις τοῦ δήμου τοὺς τοιοῦτους παύσῃ IV, 30 ἐπιεῖσθαι τοὺς ὄρους, ἐς ὃ ἂν σχῶσι αἱ ἵπποι ἐν γαστρὶ IV, 196 ἄλλον πρὸς ὧν ἔθνησαν χρυσόν, ἐς ὃ ἂν πείθωσι und in der in dem Orakel VI, 86 (γ) ausgesprochenen Sentenz: κραιπνὸς δὲ μετέρχεται, εἰς ὃ κε πᾶσαν συμμάχουσας ὀλέσῃ γενεὴν . . . b) eine zu erwartende Handlung II, 115 φυλάξω, ἐς ὃ ἂν αὐτὸς ἐλθὼν ἐκείνος ἀπαγαγέσθαι ἐθελῇ IV, 43 Αἰθῦν γὰρ οἱ ἀνάγκη ἔσεσθαι περιπλώειν, ἐς ὃ ἂν ἀπίκηται . . . In beiden Fällen fehlt zuweilen ἂν neben ἐς ὃ, wie III, 31 κεραιμένοι ἄνδρες γίνονται Περσέων, ἐς ὃ ἀποθάνουσι ἢ σφι παρενεσθῆ τι ἄδικον und VIII, 108 ἱατέον ὧν εἶναι φεύγειν, ἐς ὃ ἔλθῃ φεύγων ἐς τὴν ἑωνιοῦ. Für ἐς ὃ und ἐς ὃ ἂν bieten die Handschriften, und zwar gerade die guten, mehrfach das von Struve*) beseitigte ἐς οὐ und ἐς οὐ ἂν. Krueger hat dieses 3mal noch beibehalten I, 67 ἐς οὐ δὴ III, 31 ἐς οὐ IV, 30 ἐς οὐ ἂν, dagegen IV, 196 hat auch er ἐς ὃ ἂν verbessert.

Schliesslich möchte ich hier noch die Stelle VII, 161 ὅσον μὲν νῦν παντὸς τοῦ Ἑλλήνων στρατοῦ ἐδέου ἡγέσθαι, ἐξήρχεσθε ἡμῖν . . . erwähnen, wo wir ὅσον mit Ergänzung von χρόνον am besten durch „so lange als“ übersetzen werden (Krueger: „in wie fern“). Sehr ähnlich findet sich das vollständige χρόνον ὅσον I, 21 χρόνον ὅσον ἂν τὸν νηὸν οἰκοδομήῃ IV, 201 ταμόντες τοῖσι Βαρκαίοισι χρόνον μένειν αἰεὶ τὸ ὄρκιον ὅσον ἂν ἢ γῆ μένη κατὰ τότε εἶχε.

Die Construction der Temporalpartikeln πρὶν, πρὶν ἢ, πρότερον ἢ wird durch die Form des Hauptsatzes bedingt. Ist derselbe affirmativ, so steht in dem Temporalsatze, mag er eine wirklich eingetretene oder eine nur vorgestellte Handlung enthalten, der Infinitiv. So bei πρὶν I, 46 εἰ πως δύναται, πρὶν μεγάλους γενέσθαι τοὺς Πέρσας, καταλαβεῖν αὐτῶν ἀξιοσημειωμένην τὴν δύναμιν I, 76 πρὶν δὲ ἐξελαύνειν ἔρμησαι τὸν στρατόν, . . . ἐπειράτω σφείας ἀπὸ Κροίσου ἀπιστάσαι II, 121 (ε) ἐντειλούμενον πάντας τε ὁμοίως προσδέξασθαι, καὶ πρὶν συγγενέσθαι, ἀναγκάζειν λέγειν αὐτῇ . . . III, 25 πρὶν δὲ τῆς ὁδοῦ τὸ πέμπτον μέρος διεληλυθέναι τὴν στρατιάν, αὐτίκα . . . ἐπελελοίπε III, 127 πρὶν τι ὧν μέζον ἐξεργάσασθαι μιν Πέρσας κακόν, καταλαμπέτος ἐσθί IV, 93 πρὶν δὲ ἀπικέσθαι ἐπὶ τὸν Ἴστρον, πρώτους αἰρεῖ Γέτας IV, 117 (πρὶν γήμασθαι) 179 (πρὶν δὲ κατιδέσθαι γῆν) 180 (πρὶν δὲ ἀνεῖναι αὐτὰς μάχεσθαι) VI, 87 (πρὶν τῶν πρότερον ἀδικημάτων δοῦναι δίκας) 109 (πρὶν τι καὶ σαθρὸν Ἀθηναίων μετεξετέροισι ἐγγενέσθαι) 119 (πρὶν μὲν ἀχμαλώτους γενέσθαι) VIII, 144 (πρὶν ὧν παρῆναι ἐκείνον) IX, 9 (πρὶν τι ἄλλο Ἀθηναίοισι δόξαι) 101 (πρὶν τὴν γῆμην ἐσαπικέσθαι), bei πρὶν ἢ I, 78 πρὶν γὰρ ἢ ὀπίσω σφείας

*) Vergl. Opuscula sel. II, 313 ff.

ἀναπλωσαι ἐς τὰς Σάρδις ἢ ἢ ὁ Κροῖσος I, 79 εἴρισκε προῆγμα οἱ εἶναι ἐλαύνειν ὡς δύναται τάχιστα ἐπὶ τὰς Σάρδις, πρὶν ἢ τὸ δεύτερον ἀλισθῆναι τῶν Ἀνδῶν τὴν δύναμιν I, 92 ὅς οἱ πρὶν ἢ βασιλεῦσαι ἀντιστασιώτης καισιτήκε I, 170 χρηστὴ δὲ καὶ πρὶν ἢ διαφθαρῆναι Ἰωνίην Θάλω ἀνδρὸς Μιλησίου ἐγένετο II, 2 πρὶν μὲν ἢ Φαμμήτιχον σφέων βασιλεῦσαι, ἐνόμιζον . . . IV, 1 οὔτοι γὰρ πρὶν ἢ Σκύθας ἀπικέσθαι ἤρχον τῆς Ἀσίας IV, 125 (πρὶν ἢ σφι ἐμβαλεῖν) 134 (πρὶν ἢ καὶ ἐπὶ τὸν Ἰστρον ἰθῦσαι Σκύθας) 147 (πρὶν ἢ Θήραν ἐλθεῖν) 167 (πρὶν δὲ ἢ ἀποσιεῖλαι τὴν στρατιήν) 180 (πρὶν ἢ σφι Ἑλληνας παροικισθῆναι) V, 65 (πρὶν ἢ Ἰωνίην τε ἀποσιῆναι ἀπὸ Λαρείου καὶ Ἀρσιαγόρεα . . . . χορήσαι . . .) 72 (πρὶν ἢ τὰς θύρας αὐτὸν ἀμείψαι) VI, 22 (πρὶν ἢ σφι ἐς τὴν χώραν ἀπικέσθαι τὸν τύραννον Αἰάκεια) 116 (πρὶν ἢ τοὺς βαρβάρους ἤκειν) VII, 3 (πρὶν ἢ τὸν πατέρα σφέων βασιλεῦσαι) 94 (πρὶν ἢ Λαναόν τε καὶ Ξοῦθον ἀπικέσθαι) 226 (πρὶν ἢ συμμίξαι σφας) VIII, 3 (πρὶν ἢ καὶ ἐς Σικελίην πέμπειν) 12 (πρὶν γὰρ ἢ καὶ ἀναπνεῦσαι σφας) 59 (πρὶν ἢ τὸν Ἐδρονβιάδην προθεῖναι τὸν λόγον) IX, 13 (πρὶν μὲν νυν ἢ πυθέσθαι) ebend. (πρὶν ἢ τοὺς μετὰ Πανσαρίω ἐς τὸν Ἰσθμὸν ἐμβαλεῖν) 48 (πρὶν γὰρ ἢ συμμίξαι ἡμέας ἐς χειρῶν τε νόμον ἀπικέσθαι) 68 (πρὶν ἢ καὶ συμμίξαι τοῖσι πολέμοιοι) 70 (πρὶν ἢ τοὺς Λακεδαιμόνιους ἀπικέσθαι), bei πρότερον ἢ I, 72 ἦσαν δὲ οἱ Σύριοι οὔτοι τὸ μὲν πρότερον ἢ Πέρσας ἄρξει Μήδων καιτήροι VI, 91 ἀλλ' ἐφθῆσαν ἐκπεσόντες πρότερον ἐκ τῆς νήσου ἢ σφι ἴλεον γενέσθαι τὴν θεὸν VII, 2 ἦσαν γὰρ Λαρείω καὶ πρότερον ἢ βασιλεῦσαι γεγονότες τρεῖς παῖδες VII, 150 ὡς Ξέρξης ἐπιμψε κήρυκα ἐς Ἄργος πρότερον ἢ περ ὀρηῆσαι στρατιεύεσθαι IX, 16 ὡς αὐτὸς αὐτίκα λέγει ταῦτα πρὸς ἀνθρώπους πρότερον ἢ γενέσθαι ἐν Πλαταιῆσι τὴν μάχην.*) Dieser grossen Menge von Beispielen stehen nur wenige Ausnahmen gegenüber, in denen auch bei negativem Hauptsatze πρὶν oder πρὶν ἢ mit dem Infinitiv verbunden ist I, 71 Πέρσῃσι γὰρ, πρὶν Ἀνδοὺς καισιτρέψασθαι, ἦν οὔτε ἄβρον οὔτε ἀγαθὸν οὐδὲν I, 165 ὤμοσαν μὴ πρὶν ἐς Φωκαίην ἤξειν πρὶν ἢ τὸν μύθρον τοῦτον ἀναφανῆναι IV, 9 τὴν δὲ φάναι ἐωντὴν ἔχειν καὶ οὐκ ἀποδώσειν ἐκείνῳ πρὶν ἢ οἱ μιχθῆναι, dagegen ist II, 11 κοῦ γε δὴ ἐν τῷ προανασιμωμένῳ χρόνῳ πρότερον ἢ ἐμὲ γενέσθαι οὐκ ἂν χωσθεῖη νόλος καὶ πολλῶν μέζων ἐν τούτῳ . . . keine Ausnahme, da in dem Hauptsatze ein affirmativer Sinn liegt. Enthält hingegen der Hauptsatz eine Negation, so steht in dem Temporal Satze, wenn dessen Handlung als wirklich eingetreten bezeichnet wird, der Indicativ, erscheint dieselbe aber nur als vorgestellt, der Conjunctiv. Für den Indicativ finden sich nur folgende Beispiele: I, 13 λόγον οὐδένα ἐποιεῖντο, πρὶν δὴ ἐπειτελέσθη VI, 79 οὐκ ὄρων οἱ ἐντὸς τοὺς ἐκτὸς ὅ τι ἐπρήσσαν, πρὶν γε δὴ αὐτῶν τις ἀναβάς ἐπὶ δένδρῳ καιτεῖδε VI, 110 οὔτω συμβολὴν ἐποιεῖτο, πρὶν γε δὴ αὐτοῦ προτιανήνῃ ἐγένετο VII, 239 οὐκ εἶχον συμβαλέσθαι οἱ Λακεδαιμόνιοι, πρὶν γε δὴ σφι . . . . Γοργῶ ὑπέθετο IX, 22 ἐποίησεν οὐδέν, πρὶν γε δὴ μαθῶν τις τὸ ποιούμενον παῖει μιν ἐς τὸν ὀφθαλμὸν VI, 45 οὐ γὰρ δὴ πρότερον ἀπαρέστη ἐκ τῶν χωρέων τοιτέων Μαροδόνιος πρὶν ἢ σφας ὑποχειρίους ἐποίησαιο VII, 137 οὐδὲ ἐπαύσατο πρὶν ἢ ἐξῆλθε VIII, 8 λέγεται γὰρ ὡς . . . . οὐ πρότερον ἀνέσχε πρὶν ἢ ἀπίκειο ἐπὶ τὸ Ἀριεμίσιον VII, 175 οὐδὲ ἤδεσαν ἐοῦσαν πρότερον ἢ περ ἀπικόμενοι ἐς Θερμοπύλας ἐπύθοντο Τρηχινίων VIII, 7 αὐτοὶ οὐκ ἐν νόφ ἔχοντες ταύτης τῆς ἡμέρης τοῖσι Ἑλλῆσι ἐπιθήσεσθαι, οὐδὲ πρότερον ἢ τὸ σύνθημά σφι

*) Vergl. auch II, 44 καὶ ταῦτα καὶ πέντε γενεῆσι ἀνδρῶν πρότερά ἐστι ἢ τὸν Ἀμιτιρῶνος Ἡρακλῆα ἐν τῇ Ἑλλάδι γενέσθαι. Einmal findet sich das blossе ἢ c. Infinitivo nach φθάνω im Sinne von πρὶν ἢ oder πρότερον ἢ VI, 108 φθαίητε γὰρ ἂν πολλὰκις ἐξανδραποδιθέντες ἢ ἵνα πυθέσθαι ἡμῶν, womit man vergleiche die eben genannten Stellen VI, 116 καὶ ἐφθῆσαν τε ἀπικόμενοι πρὶν ἢ τοὺς βαρβάρους ἤκειν IX, 70 ἐφθῆσαν ἐπὶ τοὺς πύργους ἀναβάντες πρὶν ἢ τοὺς Λακεδαιμόνιους ἀπικέσθαι VI, 91 ἀλλ' ἐφθῆσαν ἐκπεσόντες πρότερον ἐκ τῆς νήσου ἢ σφι ἴλεον γενέσθαι τὴν θεόν.

ἐμελλε φανήσεσθαι VIII, 93 οὐκ ἂν ἐπαύσατο πρότερον ἢ εἰλέ μιν ἢ καὶ αὐτὸς ἦλω. Regieren die Partikeln in dem vorhergenannten Falle den Coniunctiv, so tritt zu πρὶν gewöhnlich ἂν hinzu, nicht aber zu πρὶν ἢ oder πρότερον ἢ I, 140 οὐ πρότερον θάπτεται ἀνδρὸς Πέρσων ὁ νέκυσ πρὶν ἂν ὑπ' ὄρνιθος ἢ κυνὸς ἐλκυσθῆ I, 159 οὐ τετολμήκαμεν ἐκδιδόναι, πρὶν ἂν τὸ ἀπὸ σεῦ ἡμῖν δηλωθῆ ἀτρεκέως . . . . . I, 197 παρεξελθεῖν τὸν κάμνοντα οὐ σφι ἔξεσι, πρὶν ἂν ἐπιείρηται . . . . I, 198 ἄγγεος γὰρ οὐδενὸς αἴρονται πρὶν ἂν λούσονται III, 109 καὶ ἐμφῶσα οὐκ ἀνίει πρὶν ἂν διαφάγη IV, 117 οὐ γαμέεται παρθένος οὐδεμία, πρὶν ἂν τῶν πολεμίων ἀνδρα ἀποκτείνῃ IV, 196 οὔτε γὰρ αὐτοὺς τοῦ χρυσοῦ ἀπιεσθαι πρὶν ἂν σφι ἀπισωθῆ ἢ τῆ ἀξίῃ τῶν φορτίων . . . . . V, 106 θεοὺς ἐπόμνυμι τοὺς βασιλῆους μὴ μὲν πρότερον ἐκδύσασθαι τὸν ἔχον κιθῶνα καταβήσσομαι ἐς Ἰωνίην, πρὶν ἂν τοι Σαρδῶ νῆσον τὴν μεγίστην δασμοφόρον ποιήσω I, 19 οὐκ ἔφη χρήσειν πρὶν ἢ τὸν νηὸν τῆς Ἀθηναίης ἀνορθώσωσι I, 136 πρὶν δὲ ἢ πενταετής γένηται, οὐκ ἀπικνέεται ἐς ὄψιν τῷ πατρὶ VI, 133 οὐκ ἀπονοστήσειν τὴν στρατιὴν πρὶν ἢ ἐξέλη σφέας VII, 8 (β) οὐ πρότερον παύσομαι πρὶν ἢ ἔλω τε καὶ πρῶσω τὰς Ἀθήνας VII, 197 οὐκ ἔσι ὅπως ἔξεσι πρὶν ἢ θύσεσθαι μέλλῃ IX, 93 οὐ πρότερόν τε παύσεσθαι τιμωρέοντες ἐκείνῳ πρὶν ἢ δίκας δοῖσι IX, 117 οἱ δὲ οὐκ ἔφρασαν πρὶν ἢ ἐξέλωσι ἢ τὸ Ἀθηναίων κοινόν σφας μεταπέμψηται I, 199 οὐ πρότερον ἀπαλλάσσειται ἐς τὰ οἰκία ἢ τίς οἱ ξείνων ἀργύριον ἐμβαλῶν ἐς τὰ γούνατα μιχθῆ IV, 196 οὐτ' ἐκείνους τῶν φορτίων ἀπιεσθαι πρότερον ἢ αὐτοὶ τὸ χρυσίον λάβωσι IX, 86 μὴ ἀπανίστασθαι ἀπὸ τῆς πόλιος πρότερον ἢ ἐξέλωσι IX, 87 δέδοκται τοῖσι Ἑλλήσι, μὴ πρότερον ἀπαναστήναι πολιορκέοντας ἢ ἐξέλωσι Θήβας ἢ ἡμέας αὐτοῖσι παραδοῖτε. Aber auch bei πρὶν fehlt ἂν an folgenden Stellen: I, 32 οὐκω σε ἐγὼ λέγω, πρὶν τελευτήσαντα καλῶς τὸν αἰῶνα πύθωμαι I, 82 ἐποίησαντο νόμον τε καὶ κατάρην μὴ πρότερον θρέψειν κόμην Ἀργείων μηδένα, μηδὲ τὰς γυναῖκάς σφι χρυσοφορήσειν, πρὶν Θυρέας ἀνασώσωνται IV, 157 οὐ γὰρ δὴ σφας ἀπίει ὁ θεὸς τῆς ἀποικίης, πρὶν δὴ ἀπίκωνται . . . VI, 82 πρὸς ὧν ταῦτα οὐ δικαιοῦν πειρᾶν τῆς πόλιος, πρὶν γε δὴ ἱροῖσι χρήσῃται καὶ μάθῃ . . . VII, 220 οὐδὲ εἰ φημι σχήσεσθαι, πρὶν τῶνδ' ἔτερον διὰ πάντα δάσῃται. Eine Abweichung von der obigen Regel findet sich nur einmal mit affirmativem Hauptsatz: VII, 10 (η) ὁ δὲ ἀδικεῖ ἀναπειθόμενος, πρὶν ἢ ἀτρεκέως ἐκμάθῃ. — I, 32 πρὶν δ' ἂν τελευτήσῃ, ἐπισχεῖν, μηδὲ καλέειν κω ὄλβιον ἀλλ' εὐτυχέα und VII, 54 ἢ μιν παύσει καταστρέψασθαι τὴν Εὐρώπην πρότερον ἢ ἐπὶ τέμμασι τοῖσι ἐκείνης γένηται bilden nur scheinbar eine Ausnahme, da ἐπισχεῖν und παύσει einen negativen Begriff in sich schliessen. Mit dem Optativ hat Herodot πρὶν, πρὶν ἢ, πρότερον ἢ niemals verbunden. Zuweilen werden diese Conjunctionen vorbereitet durch ein vorangehendes μὴ πρότερον, οὐ πρότερον oder μὴ πρὶν. So findet sich μὴ πρότερον — πρὶν I, 82. V, 106, οὐ πρότερον — πρὶν I, 140, οὐ πρότερον — πρὶν ἢ VI, 45. VII, 8 (β). VIII, 8. IX, 93, μὴ πρὶν — πρὶν ἢ I, 165. —